

röda rummet

radikal kvartalstidskrift nummer 3/2010 • Pris 20:-

Förlösande svar

VÄGSKÄL • PROSTITUTIONSMYTER • TILLVÄXT

DE UPPSKJUTNA PROBLEMENS ERA

I spåren av klimat- och finanskris har ett av det moderna samhällets postulat; den ekonomiska tillväxten, alltmer börjat ifrågasättas. Men debatten om tillväxten är inte ny. Rikard Warlenius har jämfört en nutida tung kritisk publikation med 1970-talets mest inflytelserika skrift i ämnet, den så kallade Romklubbens uppmärksammade rapport *Tillväxtens gränser*.

Kapitalets kriser kommunicerar med varandra. 1968, under den allvarligaste legitimitetskrisen för den kapitalistiska utvecklingsmodellen på ett halvsekel, bjöd den samhällsengagerade industrimannen Aurelio Peccei och den skotske vetenskapsmannen Alexander King in ett antal personer inom diplomati, industri, akademi och föreningsliv till Pecceis villa i Rom för att diskutera samhällsproblemen. De bildade Romklubben, vars första och mest uppmärksammade rapport, *Tillväxtens gränser*, gavs ut 1972 och blev enormt omdiskuterad, översatt till 30 språk och såld i över 12 miljoner exemplar – förmodligen den mest sålda miljöboken någonsin.

Romklubben delade den nya miljörörelsens intresse för de industrialiserade ländernas relation till ekosystemen och ifrågasättandet av konsumtionssamhället och den ekonomiska tillväxten, men i övrigt var skillnaderna stora. Miljörörelsen var en av de många progressiva och revolutionära rörelser som valde fram ur ”1960-talets häxkittel”, som Sven-Eric Liedman tar upp i sin bok *I skuggan av framtiden*, men för Romklubben var dessa rörelser inte en del av lösningen på samtidens bekymmer utan ännu ett symptom på problemet. I förordet till *Tillväxtens gränser* listas samtidens ”problematisering” som Romklubben betraktar den, och dit hör inte bara kärnvapen, föroreningar, buller, sterila stadsmiljöer, alienation, maskinfetischism, knark, låg livskvalité, ekonomiska klyftor, byråkratisering, arbetslöshet och inflation utan även ateism, strejker, misstro mot auktoriteter och uppror mot partisystemen.

På den politiska krisen följde även en ekonomisk strukturstress, särskilt påtaglig efter oljeprischockerna 1973-74. Kapitalet sökte lösa energikrisen bland annat genom storsatsning på kärnkraft, men det gav bara ytterligare näring åt miljörörelsen. ”Den tilltro till teknikens möjligheter att lösa resursbrister och att upphäva naturens begränsningar för samhällets utveckling, som präglad efterkrigstiden vändes från 1970-talet i stället till en alltmera utbredd misstro mot ’tillväxtpolitik’. Tillväxt ställdes mot ekologisk hållbar utveckling”, skriver författaren Donald Sassoon. Romklubbens rapport var ett av de tyngsta inläggen i den debatten.

NY EXPANSION

Men de politiska och ekonomiska kriserna åren 1968-75 vändes, särskilt efter 1983-84, till en ny period av industrikapitalistisk expansion i global skala. Den tillväxtkritiska kapitalismkritiken tycktes överspelad och i stället gick ett nyliberalt segertåg över världen, med start i Storbritannien 1979 då Margaret Thatcher valdes till premiärminister. Frånvaron av starka politiska motsättningar efter liberalkapitalismens segertåg medförde, enligt Sven-Eric Liedman, att ”politiken hade begränsat spelrum i 1990-talets dominerande europeiska och nordamerikanska föreställningsvärld”.

Den långa expansionen tycks först ha brutits de senaste två åren. Hösten 2008 utlöstes i USA en allvarlig finanskris som snart övergick till en lågkonjunktur och spred sig över världen. Efter över 20 år av stark tilltro till marknadens självreglerande krafter satsade världens ledare nu på kraftfulla offentliga stimulanspaket. John Maynard Keynes teorier, som fallit i onåd under 1980- och 90-talen, dammdes av.

Året innan, 2007, hade en betydligt mer långsamt verkande men ännu djupare kris fått stor uppmärksamhet: klimatförändringen. Publiceringen av FN:s

klimatpanel IPCC:s fjärde utvärderingsrapport och Al Gores film *En obekväm sanning* gav stort eko i världens medier. Intresset för klimat- och resurskrisen dämpades först till följd av den ekonomiska krisen, men många försökte koppla ihop de dubbla kriserna och diskuterade hur de orsakats och bör lösas i samspel med varandra. Pläderingar för olika varianter av ”Green New Deal” blev allmänt förekommande i samhällsdebatten.

Och mitt under denna djupa kris uppväcktes åter tillväxtkritiken. För även om en grön ny giv – med stora offentliga investeringar i syfte att minska samhällets klimatpåverkan, hålla sysselsättningen uppe och få fart på tillväxten – är en utmärkt idé på kort sikt, så ledde utbrottet av de dubbla systemkriserna till en växande insikt om att så småningom, antagligen snarare än vi tror, måste även själva den ekonomiska tillväxten ifrågasättas. Idag, precis som 1968.

Det förmodligen främsta intellektuella uttrycket för den nya vågens tillväxtkritik är *Prosperity without growth?* som publicerades i mars 2009 av brittiska Sustainable Development Commission, ett regeringsorgan som agerar som oberoende rådgivare åt regeringen. Den är skriven av Tim Jackson, professor i hållbar utveckling vid University of Surrey, och har väckt stor debatt och uppmärksamhet. Den gavs sedermera ut i bokform och kommer ut på svenska i början av nästa år.

Rapporterna skiljer sig åt. Medan *Tillväxtens gränser* till största delen är en redovisning av ett matematiskt, systemanalytiskt modellbygge är *Prosperity without growth?* en sammanställning av annan forskning – i huvudsak ekonomisk och sociologisk – och en diskussion om den ekonomiska tillväxtens hållbarhet. Men de tål att jämföras.

VÄRLDSMODELLEN

Författarna till *Tillväxtens gränser* – en grupp systemvetare vid Massachusetts Institute of Technology under ledning av professor Dennis L Meadows – konstruerade en ”Världsm modell” bestående av fem element: Befolkning, industrialisering, livsmedelsproduktion, förbrukning av icke förnyelsebara naturresurser samt föroreningar. I rapporten konstateras att samtliga element växer exponentiellt på världsnivå. Exponentiell tillväxt kan beskrivas som en räntefunktion. Om 100 kronor sätts in på ett konto med en ränta på 7 procent, kommer kapitalet efter ett år ha ökat till 107 kronor. Andra årets ränta kommer då att bli 7 procent av 107 kronor, det vill säga 7 kronor och 49 öre. Ju större kapitalet blir, desto större blir ränteutdelningen, och efter drygt 10 år kommer de ursprungliga 100 kronorna att ha fördubblats. Detta kallas för en positiv återkopplingskrets. I verkligheten motverkas sådana oftast av negativa återkopplingskretsar, exempelvis ökar befolkningen exponentiellt bara om den positiva återkopplingskretsen (fertiliteten) är större än den negativa (mortaliteten).

De fem elementen kopplas samman i Världsm modellen. I en standardkörning av modellen extrapoleras historiska tendenser (1900-1970) fram till år 2100 och ställs mot kända eller uppskattade gränser för odlingsbar mark, naturresurser och föroreningar. Resultatet visar att naturresurserna hastigt tar slut och framtingar en inbromsning i industri- och livsmedelsproduktionen. Befolkningen kommer genom naturliga fördröjningar att fortsätta växa ytterligare en tid in i vårt århundrade, men hejdas genom stigande dödstal på grund av försämrade livsmedelstillgång och

hälsovård. I nästa körning antas naturtillgångarna vara dubbelt så stora som vid denna tid var känt, men då leder den exponentiella tillväxten av människor och industriproduktion i stället till att föroreningarna stiger så snabbt att dödligheten ökar och livsmedelsproduktionen minskar. Även när nya antaganden införs i modellen – föroreningskontroll, ökad produktivitet i jordbruket och födelsekontroll – leder modellen till en hastigt tillväxt följd av ett sammanbrott under 2000-talet.

Forskarnas slutsats är att inte ens de mest optimistiska antagandena om teknologikutveckling förmår förändra världssystemets grundläggande beteende. Ny teknik kan skjuta upp det ofrånkomliga sammanbrottet men har ”ingen inverkan på det väsentliga problemet, vilket är exponentiell tillväxt i ett ändligt och komplext system”. Först om modellen testas med två icke-tekniska antaganden ändras resultatet. Om befolkningen hålls konstant genom att fertiliteten är densamma som mortaliteten, och kapitalstocken hålls konstant genom att investeringstakten är densamma som avskrivningstakten, finns förutsättningar för en någorlunda stabil utveckling under 2000-talet, även om de ändliga naturresurserna sakta förbrukas.

I bokens sista kapitel skisseras en värld i dynamisk jämvikt, där vissa friheter har inskränkts – som friheten ”att sätta ett obegränsat antal barn till världen eller förbruka okontrollerade mängder av naturresurser” – vilka dock har bytts mot andra friheter, som ”frihet från föroreningar och överbefolkning och från hotet om sammanbrott för världssystemet.” Författarna betonar att ett samhälle i dynamisk jämvikt inte behöver innebära stagnation utan är i behov av teknologiska framsteg för att kunna skänka nya friheter som inte tär på ändliga resurser, som ”allmän och obegränsad utbildning, fritid för skapande verksamhet och uppfinningar, och det viktigaste av allt, den frihet från hunger och fattigdom som så få människor på jorden kan njuta av idag”.

Vad som behöver göras för att nå dit är, enligt författarna, att ”försvaga de positiva återkopplingskretsar som leder till tillväxten”. De tillstår att ”en sådan lösning har nästan aldrig erkänts som legitim av något modernt samhälle, och den har heller aldrig praktiserats effektivt.” Åtgärden saknar historisk precedens (finns inget tidigare likartat fall) och kan därför enbart diskuteras som modell. De skriver att modellen inte kan visa oss hur vi ska nå dessa mål, ”bara peka på en uppsättning av sinsemellan konsistenta mål som ligger inom möjligheternas ram”. Författarna avslutar med att ”enträget mana till handling” för att ett ”önskvärt, acceptabelt tillstånd av jämvikt skall nås över hela världen”.

TILLVÄXTENS TVILLINGMOTOR

På ett sätt kan Tim Jacksons rapport sägas ta vid där *Tillväxtens gränser* slutar. Medan Romklubbens rapport framför allt ägnar kraft åt att bevisa att tillväxt leder till kollaps och bara ägnar ett slutkapitel åt argument för varför ett samhälle utan tillväxt är möjligt och hur det skulle kunna se ut, är denna sistnämnda huvudsaken i Tim Jacksons bok. Här betas i stället de vanligaste argumenten mot ekonomisk tillväxt av i rask takt redan i inledningen. Tillväxt leder till uttömning av naturresurser och miljöförstöring (som särskilt akuta utmaningar nämns klimatförändring och oljetoppen), växande sociala klyftor eftersom tillväxtens nytta och kostnad fördelas ojämnt samt ger över en viss ekonomisk nivå ingen högre mänsklig lycka.

Därmed anses frågan om tillväxtens skadliga karaktär besvarad med ett ja och resten av rapporten undersöker om ett samhälle utan ekonomisk tillväxt kan erbjuda den typ av välbefinnande som åtminstone vi i den rika delen av världen har vant oss vid. Det något luddiga begreppet välbefinnande (prosperity) definieras med hjälp av ekonomen Amartya Sen klassiska essä *The Living Standard*. Med Sen kommer Jackson fram till att välbefinnande inte är samma sak som materiellt överflöd, och inte heller enbart kan förstås som en linjär funktion av tillgång till en ökad mängd nyttigheter. Som argument mot detta framförs bland annat att ägodelar och inkomster har en avtagande marginalnytta för människors välbefinnande: nyttan av familjens första bil är betydligt större än av deras fjärde. I stället definieras välbefinnande som ”möjligheter till blomstring” (capabilities for flourishing) – möjligheten för alla att exempelvis ha god hälsa och leva ett långt liv liksom att kunna delta i samhällsaktiviteter.

En stor del av boken ägnas åt att bemöta tänkta invändningar mot avskaffad tillväxt – som att ökad inkomst är ett grundläggande villkor för välbefinnandefaktorer som förväntad livslängd, god hälsa och utbildningsnivå. Det bemöts med statistiska uppgifter som visar att förväntad livslängd, barnadödlighet, god hälsa och utbildningsnivå visserligen hänger samman trendmässigt med BNP per capita, men bara upp till drygt 5 000 dollar PPP (köpkraftskorrigerad BNP), vilket kan jämföras med att Sveriges BNP per capita 2009 låg på cirka 38 900 dollar PPP. Därefter är nyttan av ytterligare inkomstökning starkt avtagande.

Svårare att knäcka är vad Jackson kallar för ”tillväxtens tvillingmotor”: å ena sidan kapitalets profitjakt som rastlöst driver fram nya, bättre eller billigare produkter och tjänster och å andra sidan en konsumentefterfrågan som drivs av en komplex social logik, där konsumtion ses som vår tids uttryck för ett statusspel som har funnits i alla samhällen och som utgör ett grundläggande villkor för socialt välbefinnande.

Att få tvillingmotorn att skära ihop är nödvändigt, menar Jackson, och för att lyckas måste vi kunna visa att en ekonomi utan tillväxt kan leverera sysselsättning och välfärd samt tillfredsställa våra sociala behov utan att tära på jordens resurser. Det sistnämnda kallas för ”alternativ hedonism”. Undersökningar som visar att människor med materialistiska värderingar – som värdesätter popularitet, image och ekonomisk framgång – är mindre lyckliga än människor med ”inre” värderingar (självuppskattning, anknytning, en känsla av samhörighet i samhället) bäddar för att sådant skifte kan vara möjligt.

Den ekonomiska debatten är då ett betydligt större aber för de tillväxtmotståndare som inte samtidigt är beredda att ifrågasätta kapitalismen. Visst finns det starka argument för att dagens tillväxtmodell inte bara är miljömässigt ohållbar utan även orsakar ekonomiska och sociala problem, och det starkaste är ”the myth of decoupling”. Den borgerliga miljöekonomin vilar tungt på föreställningen att det genom teknologi och styrmedel är möjligt att koppla isär ökad tillväxt och ökad negativ miljöpåverkan, och framhäver gärna Sverige som ett exempel på detta. Här är det av yttersta vikt att skilja på *relativ* och *absolut* isärkoppling. Det finns historiska belägg för relativ isärkoppling, alltså att miljöpåverkan per BNP-enhet kan minska. Men denna relativa minskning har alltid ätits upp av en snabbare ekonomisk tillväxt, som gör att den absoluta miljöpåverkan ändå fortsätter öka. Att Sveriges koldioxidutsläpp har minskat sedan 1990 tyder på en absolut isärkoppling, men beror i själva verket på att ”våra” utsläpp i växande grad görs utomlands: Sveriges kolfotavtryck, mätt som utsläpp till följd av slutkonsumtion i Sverige, har tvärtom ökat.

Jackson gör slående effektiva beräkningar, som han menar visar att isärkopplingshypotesen måste betraktas som en myt. Om den globala ekonomiska tillväxten fortsätter att vara 1,4 procent per år, samtidigt som

de globala utsläppen av växthusgaser måste minska med 4,9 procent per år enligt FN:s klimatpanel IPCC, måste ekonomins koldioxideffektivitet – utsläppen per producerad BNP-enhet – öka med sju procent per år. Det är tio gånger snabbare än dagens hastighet, och kräver att koldioxideffektiviteten år 2050 är 21 gånger större än idag. Redan det förefaller svårt, men om även ett rättviseperspektiv anläggs – vilket är grunden för FN:s klimatförhandlingar – blir uppgiften ännu svårare. Om jordens förväntade nio miljarder människor år 2050 ska leva på EU:s nivå, som den ser ut vid en fortsatt årlig tillväxt på två procent, krävs att koldioxideffektiviteten ökar med elva procent varje år vilket innebär att varje BNP-dollar år 2050 måste vara 130 gånger mer koldioxideffektiv än idag! Jacksons slutsats lyder: ”Faktum är att det ännu inte finns något trovärdigt socialt rättvist och ekologiskt hållbart scenario för fortsatt ökad tillväxt i en värld med nio miljarder människor.”

Jag skulle gärna höra inte bara miljöminister Andreas Carlgren bemöta det argumentet, utan lika gärna representanter för den rödgröna opposition som i lika hög grad förlitar sig på ”grön tillväxt”.

ALTERNATIV

Detta är ena sidan av myntet; fortsatt ekonomisk tillväxt är omöjlig. Men det som ändå gör debatten så svår är frågan om att trovärdiga, alternativa ekonomiska system som inte bygger på tillväxt. Man behöver inte vara marxist för att inse att en ekonomi utan tillväxt både är en teoretisk

och politisk utmaning. Det är inte bara kapitalet som prisar tillväxt; hög ekonomisk tillväxt var själva förutsättningen för välfärdsstatens klasskompromiss som omhuldas även av riksdagens vänsterpartier. Tack vare den fanns ett överskott att fördela utan att behöva rubba ägandeförhållandena. Den marxistiska vänstern, som var (och väl fortfarande är) skeptisk till klassarbete och kämpar för socialistiska ägande- och produktionsförhållanden, behöver åtminstone inte av det skälet värna ekonomisk tillväxt. Här finns å andra sidan en analys av tillväxten som systemimmanent, som en ofrånkomlig del av kapitalismen. Att vilja avskaffa tillväxten är därför att vilja avskaffa kapitalismen, vilket visserligen är önskvärt men – visar 150 års erfarenheter på området – inte heller något som låter sig göras i en handvändning. Därför uppfattas här den gängse tillväxtkritiken som tämligen naiv.

Jackson är inte marxist men heller inte naiv kring möjligheterna att avskaffa tillväxten. Hans uppfattning om vad skon klämmer tycks främst vara bristen på hållbara makroekonomiska modeller. Egentligen finns bara en. Den kanadensiske ekonomen Peter Victors interaktiva systemmodell, vilken tycks påminna en del om den Världsmodell som används i Tillväxtens gränser, kalibreras mot statistiska data för viktiga variabler i den kanadensiska ekonomin: produktion, konsumtion, offentliga utgifter, investeringar, sysselsättning, handel och så vidare. Variablerna körs

genom modellen och ger utslag i form av uppskattad BNP, budgetresultat, statsskuld, arbetslöshet, utsläpp av växthusgaser och andelen fattiga från och med år 2005 och 30 år framåt.

Han har producerat två scenarion som leder till låg ekonomisk tillväxt och sjunkande utsläpp. Det ena kallas *Collapse* och beskriver just en ekonomisk och social kollaps där arbetslösheten, fattigdomen och statsskulden stiger med flera hundra procent. Det andra kallas *Resilience* och nås samtidigt som arbetslösheten och fattigdomen halveras och statsskulden sjunker mot noll. Den stora skillnaden mellan dem är att i den andra körningen minskades investeringarna i den privata sektorn från 20 till 12 procent, samtidigt som de offentliga investeringarna tilläts öka. Även åtgärder för att stabilisera befolkningens mängd förutsattes men den viktigaste åtgärden, enligt Jackson, var att arbetslöshet kunde undvikas genom förkortad arbetstid. Med andra ord: endast om lågtillväxtmodellen kombineras med växande offentlig sektor och arbetstidsförkortning leder den till ett lyckat resultat.

Jackson drar stora växlar på den lyckade datakörningen: ”Vad Victor påvisar är att det kommer att finnas större utrymme även inom de rådande ramarna för att stabilisera tillväxten än vad tidigare förmodats”. Jo, men att använda endast en modell som underlag för en sådan slutsats är trots allt vågat. Även om fler modeller skulle nå samma ekonomiska resultat återstår att hantera de politiska följderna, som hur den ”privata sektorn” skulle reagera på en så omfattande överföring av kapital till offentlig sektor samt en allmän arbetstidsförkortning som krydda på det.

ORUBBLIGA ”LAGAR”

Författarna till den 38 år gamla Tillväxtens gränser var tvärtom inte särskilt utförliga i sin beskrivning av de sociala och ekonomiska aspekterna av ett samhälle utan tillväxt. De slår tämligen lättvindigt fast att ett annat ekonomiskt system är möjligt, att de kunskaper som krävs ”ligger väl inom mänsklig förmåga”. Förmodligen kan avsaknaden av utförlig argumentation om hur ”realistiskt” ett samhälle utan tillväxt egentligen är förklaras av tidsandan, som en återspeglings av en allmänt mer optimistisk syn på politisk handlingsutrymme. Kanske sågs en motivering helt enkelt som överflöd – just do it, ropar 1970-talet.

Jacksons rapport är däremot skriven under en period när politiken har ett mer begränsat spelrum, då förändrade styrkeförhållanden mellan klasser har förflyttat makt från folkstyrets till äganderättens domäner. Medan det i Tillväxtens gränser är Naturen som står i fokus och det är överskridandet av naturens gränser – genom att viktiga resurser tar slut eller genom föreningar som begränsar naturens livgivande kraft – som kommer att utlösa systemkollapsen, framstår hos Jackson snarare den samhälleliga Strukturen som mer tvingande. Den stora utmaningen är att övervinna tillväxtens tvillingmotorer – profitjakten och konsumismen.

Jämförelsen mellan tillväxtkritik då och nu avslöjar inte minst nationalekonomins förändrade ställning för politiskt beslutsfattande. Medan författarna till Tillväxtens gränser gladeligen använder argument som bryter mot den neoklassiska ekonomins grundantaganden, som att mänskliga innovationer kan framdrivas av icke-materialistiska och kollektiva värden, tvingas Jackson hantera dessa ekonomiska teorier som om de vore naturlagar, lika svåra att runda som Newtons fysik. Att de sociala strukturer och ekonomiska ”lagar” som styr oss människor och våra samhällen framstår som så orubbliga är – oavsett om antagandet är rätt eller fel – onekligen en mycket stor utmaning inte bara för Tim Jackson, utan för alla som vill politisk förändring. Det förefaller som om det var betydligt lättare att rädda jorden på 1970-talet än på 2000-talet.

Trots att 2000-talets första decennium ligger för nära i tiden för en historisk reflektion kan man ändå ana (eller färgas mitt omdöme av förhoppningar?) att ”politikens begränsade spelrum” snart kommer att betraktas som en his- (fortsättning längst ned på sid 4) ►

EN ARTIKEL AV RIKARD WARLENIUS

Artikelförfattaren är journalist, före detta chefredaktör för tidningen Arbetaren och studerar för närvarande humanekologi. Han har bland annat skrivit boken *Vägen till Köpenhamn*, 2009. Driver bloggen Warlenius: warlenius.wordpress.com

FRÅN KLASS TILL BUTLER

Vad är socialdemokratin? Vad innebär egentligen begreppet ”borgerligt arbetarparti” och i vilken utsträckning är det tillämpligt på dagens SAP? I följande artiklar inleder Lars Henriksson och Kjell Östberg diskussionen, försöker ställa de relevanta frågorna och ge några preliminära svar, snarare än att nå fram till den färdiga analysen.

Hur länge håller banden?

Socialdemokratiska Arbetarpartiet (SAP) har från sin födelse varit ett arbetarparti. Inte bara genom att stora delar av arbetarklassen röstat på partiet – det skulle dröja 30 år efter dess grundande 1889 innan hela arbetarklassen över huvud taget fick rösträtt. Även exempelvis det Demokratiska partiet i USA har en stor del arbetarväljare och dess kandidater stöds ofta av åtskilliga fackföreningar men det är ändå inget arbetarparti. Socialdemokraterna är ett arbetarparti i en mycket djupare bemärkelse – i sitt grundläggande materiella förhållande till arbetarklassen – framför allt genom sina band till de primära klassorganisationerna, fackföreningarna. Där Demokraternas relation till facken ofta består av ett närmast affärsmässigt byte av stöd mot politiska tjänster, eller löften om sådana, har SAP alltid haft ett levande och direkt förhållande till LO-facken. Rörelsen har stått för rekrytering av en kader, som byggt upp sitt förtroende i vardagligt fackligt arbete med alltifrån försäkringsrådgivning till ackordstvister, ett förtroende som det varit möjligt att växla in i röster för det parti som förknippats med fackföreningen. Stödet har även gått åt andra hållet, om partiets positioner på arbetsplatserna hotats av strömningar som företräder en annan facklig linje har de socialdemokratiska representanterna kunnat påräkna stöd från högre ort.

I de högre fackliga kretsarna råder därför en närmast total personalunion med SAP, att vara med i en förbundsstyrelse inom LO utan att ha partibok är ytterst ovanligt och sammansmältningen sträcker sig långt ner i organisationen. Detta finmaskiga nät av fackligt aktiva socialdemokrater har också kunnat förmedla krav och stämningar underifrån genom att de stått i direktkontakt med arbetskamraterna och ibland under tryck från dem.

Samtidigt har SAP mycket länge fört en borgerlig politik och blivit djupt integrerat i det kapitalistiska samhället. Ett parti som samtidigt är borgerligt som det baserar sig på den organiserade arbetarklassen borde vara som att blanda vatten och olja – en omöjlighet. Men det som både förorsakat och hållit samman denna motstridiga mix är arbetarrörelsens

EN ARTIKEL AV LARS HENRIKSSON

Artikelförfattaren är fackligt oppositionell metallarbetare på Volvo personvagnar i Göteborg. I början på 2011 utkommer hans bok *Slutkört* som handlar om bilindustrin, alternativ produktion, klimat och klasskamp på Ordfront förlag.

byråkrati, det ledande skiktet som på en och samma gång är beroende av arbetarorganisationernas och det kapitalistiska samhällets fortbestånd. Därför är det rimligt att definiera socialdemokratin som ett borgerligt arbetarparti.

Ett sådant parti är känsligt för stämningar och reaktioner i arbetarklassen, dels genom sina många känslspröt, framför allt på arbetsplatserna, men också för att det är tvunget att bibehålla detta stöd för sin egen överlevnad.

Trots SAP:s byråkratisering och borgerliga politik har det varit av stor betydelse att arbetarklassen haft en självständig politisk organisering. Bara existensen av ett parti som åberopar sig på arbetarklassen

(om än i allt mer utspädda formuleringar) har påverkat samhällsklimatet och arbetarklassens självbild.

Under lång tid har det politiska systemet sakta men säkert förändrats i Sverige.

1965 fanns det 25 förtroendevalda per 1000 invånare, 1990 knappt fem per 1000. Denna process fortgår mandatperiod efter mandatperiod. År 2007 uppgick exempelvis det totala antalet förtroendevalda i kommunerna till drygt 39 000 personer, en minskning med 3 000 personer sedan 2003. Det har förändrat alla invånares förhållande till politiken. Om det på 1950-talet var vanligt att man hade en politiskt vald person på armlängds avstånd, är det idag få som känner någon politiker. En effekt av denna utveckling är en ökad professionalisering, som allt mer förvandlat politikerrollen till ett karriäryrke med andra livsvillkor och prioriteringar än väljarbasens.

För partier som inte har något annat syfte än att företräda kapitalintressena är detta inget problem,

system, men är samtidigt ett mycket viktigt och skarpt inlägg i en debatt som utan rationella skäl har varit djupfryst i 30 år. Inte minst fyller den en stor och viktig roll som värtecken. ■

LITTERATUR:

Jackson, Tim (2008): *Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy*. London: Sustainable Development Commission (kommer på svenska som *Välfärd utan tillväxt* 2011 på Ordfront förlag.

snarare tvärtom, ju längre från folklig påverkan och ju närmare sina herrar man själv befinner sig desto bättre. För ett parti som socialt baserar sig på arbetarklassen är det en väldig skillnad, som succesivt ytterligare har försvagat partiets folkrörelseposition – ännu några sågtag på den gren man sitter.

Även utvecklingen i de fackliga organisationerna har bidragit till SAP:s försvagning, för dessa kan bara var ett stöd så länge de arbetande upplever dem som värda att stödja. De senaste årtiondena har en rad fackliga ställningstaganden försvagat förbundens ställning gentemot medlemmarna:

- De ynkliga pip som LO gav ifrån sig när ATP skrotades, denna pensionsreform som varit så viktig, både för den socialdemokratiska efterkrigspolitiken och partiets självbild.
- Frånvaron av protester när 30-talets förbud mot privata arbetsförmedlingar revs upp, vilka 1991 utgjorde startsignalen till bemanningsföretagens invasion av de svenska arbetsplatserna.
- Det faktum att flera tunga fack lade sin prestige i vågskålen för EU-inträde och EMU-anslutning liksom att Kommunal accepterat privatiseringar – för att nu bara nämna några av alla brott med tidigare politisk praktik.

Även om många av LO:s medlemmar inte har vartenda av dessa brott med det förflutna klart för sig har de sammantagna under de senaste 20-30 åren malt ner mycket av det förtroende som fackföreningarna haft och som i val har kunnat omväxlas i socialdemokratiska röster.

Jag har själv sett mycket av detta i min egen vardag på Volvo i Göteborg. EU-omröstningen, där socialdemokratin, de borgerliga och kapitalet bildade en maktens koalition, frestade till exempel hårt på lojalitetsbanden. Inför EMU-omröstningen 2003 hade dessa slitits av högt över basnivån. I Göteborg gjorde Socialdemokraterna Olle Ludvigsson, då klubbordförande på Volvo och numer EU-parlamentariker, till galjonsfigur för Ja-sidan. Ändå fick de helt enkelt inte igång apparaten på Volvo, inte ens bland dem som arbetar heltid fackligt. Där Nej-sidans flygblad delades ut av Volvoarbetare fick Ja-sidan lita till ungdomar,

Greider, Göran (2010): *Det måste finnas en väg ut ur det här samhället*. Ordfront

Liedman, Sven-Eric (1997): *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*. Albert Bonniers Förlag

Meadows, Dennis L, Donella H Meadows, Jørgen Randers, William W Behrens III (1972): *Tillväxtens gränser*. En rapport utarbetad för Romklubbens projekt "Mänsklighetens situation". Bonniers

Sassoon, Donald (2002): *Hundra år av socialism. Vänstern i Europa under 1900-talet*. Bokförlaget Atlas

► (försättning från sid 3) torisk parentes. Efter de dubbla kriserna behöver nu åter de stora frågorna ställas. Som Göran Greider skriver i sin bok *Det måste finnas en väg ut ur det här samhället*, som kom ut i våras: "Den långa perioden 1979–2009 var de uppskjutna problemen era".

Prosperity without growth? har definitivt inte alla svaren och kan kritiserats för att underskatta behovet av politisk mobilisering för ett hållbart ekonomiskt

samma sorts inhyrda handelshögskoleelever som spred valpropaganda i centrala staden. Att Ja-sidan förlo rade folkomröstningen var, oavsett vad man tycker i sakfrågan, ett historiskt nederlag för partiet, för första gången misslyckades SAP-ledningen att få med sig majoriteten av arbetarklassen.

Ska det fackliga förtroendet kunna omsättas poli tiskt krävs givetvis att detta förtroende byggs upp och vidmakthålls på alla nivåer, men framför allt på den mest grundläggande nivån, att hävda de arbetandes intressen när det gäller löner och arbetsvillkor.

Högerregeringen har avstått från frontalangrepp på fackföreningarna, istället har de på ett mycket taktiskt smart sätt undergrävt dem. Højningen av a-kasseavgiften har gjort den individuellt kalkylerade nyttan med fackföreningen mindre och vinsten med att gå ur större. Åtminstone om man ser a-kassan som en rent personlig inkomstförsäkring, och inte som det ena bärande balken – där den andra är strejkkassan – som gör det möjligt att vägra att sälja sin arbetskraft under ett visst pris, själva grunden för en fackförening.

De senaste årens skattesänkningar har också givit mer i plånboken för de flesta LO-medlemmar än vad avtalsökningarna gjort. Genom att ersätta lönekrav med sänkt skatt omvandlas nedskärningarna i den offentliga välfärden till vinster i de privata företagen och på köpet försvagas såväl klassmedvetande som fackföreningens existensberättigande. När förbund och klubbar även omfamnar individuella lönesystem har de gått företagen till mötes och bidragit till att gröpa ur det mest grundläggande i det som formar det fackliga medvetandet; de kollektiva löneförhandlingarna.

Den fackliga organisationsgraden i Sverige har minskat kraftigt. Under 1990-talskrisen var den 85 procent medan den under 00-talet har sjunkit med tio procent-enheter, varav med sju bara mellan 2006 och 2008. I den privata sektorn minskade under denna tidsperiod andelen organiserade från 71 procent till 65 procent, främst bland tjänstesektorns lågavlönade med osäkra anställningsvillkor. Även om organisationsgraden på arbetsmarknaden i sin helhet ännu är på den globala rekordnivån 71 procent finns det inga garantier för att botten är nådd.¹

Bakom denna försvagning finns det många fakto rer, förutom a-kasseförändringarna: den mer osäkra anknytningen till arbetsmarknaden för alla dem som jobbar i bemanningsföretag eller ha andra osäkra anställningar, ökade möjligheter att visstidsanställa, arbetslösheten i sig och så vidare. Man får dock vara mycket högt placerad i LO-byråkratin för att undvika

att se samspelet mellan medlemstappet och den egna praktiken. Desperata erbjudanden om ”mervärde i medlemskapet” i form av försäkringar och andra förmåner kan inte kompensera de eftergifter gentemot och den anpassning till kapitalets offensiv som präglat de centrala facken de senaste decennierna.

Samtidigt har arbetarklassen tryckts tillbaka på arbetsplatserna genom att massarbetslösheten perma nentats. En direkt effekt är att de vilda strejkerna i princip upphört sedan 1990-talet. Åren 2003 och 2008 var de första åren sedan 1965 som Medlingsinstitutet inte redovisade en enda olovlig strejk. De fackliga representanter som var med om trycket från 70-talets vilda strejker och med stolthet såg arbetsmarknadsre formerna införas håller på att ersättas av en generation som vuxit upp med ord som ansvarstagande, inflations bekämpning och konkurrenskraft ringande i öronen, en generation för vilka strejker och medlemsrevolter är mytiska hörsägn er ur det förflutna. Utan tryck underifrån blir fackligt arbete mer medlemsservice och administrativt förhandlande, en slags partners till personalavdelningen.

HÅRDVARA

År 2004 inledde de sex LO-förbunden Byggnads, Elektrikerna, Målarna, Fastighets, GS och SEKO ett särskilt samarbete under namnet Fackliga Samhällsbyggarna. Långtifrån att vara något brott med socialdemokratin – den ombudsman som anställts för att samordna verksamheten sattes på SAP:s kansli – är det ett tecken på en växande oro i ledningarna för några av de fack som drabbats först och hårdast av avreglering, privatiseringar och den nyliberala politik som drivs genom EU.

Även om LO och dess förbund är odemokratiska och byråkratiska pyser missnöjet ibland upp genom betongen. Stick i stäv med ledningens linje röstade förra LO-kongressen 2008 exempelvis för ett krav om att höja a-kassan till 90 procent. Det föranledde Wanja Lundby-Wedin att ingripa och lyfta ut frågan till redaktionskommittén – med henne själv som ordförande – för desarmering. Liksom på Metalls kongress strax innan var det nämligen av största vikt att kräva precis det som socialdemokraterna lovat, och inte ett öre mer. Och 80 procent a-kassa var i stort sett det enda Sahlins SAP lovat. Även i frågan om sjukförsäkringen förlorade ledningen; med 238 röster mot 143 blev kravet 90 procentig ersättning och avskaffad karenssdag. Typiskt nog fick inget av detta något genomslag i SAP:s politik eller den gemensamma

valplattformen med V och MP.

Alla länkar i kedjan klass-fackförening-parti, det som gjort SAP till ett arbetarparti, har alltså försvagats. Färre är med i facket, de förtroendevaldas förtroende minskar inom de fackligt organisationer, politiken flyttas längre bort, SAP har, liksom alla andra partier, krympt och befolkas i allt högre utsträckning av karriärpolitiker utan levande förankring i och beroende av fackföreningarna. Dessutom – inte minst – genom att i allt väsentligt föra en nyliberal politik i regerings ställning har SAP minskat sitt stöd i arbetarklassen. Det okritiska försvaret av partiet har blivit en börda för de fackligt förtroendevalda, en politik att försöka försvara gentemot medlemmarna snarare än att vara stolt över och få kredit för.

Alla faktorer pekar i samma riktning, även om SAP fortfarande är ett parti med unika band till arbetarklas sen är dessa band hårt uttänjda. Att så är fallet råder det ingen tvekan om, frågan är hur mycket och vad det leder till. Hur långt kan dessa band töjas utan att helt eller delvis brista? Var går gränsen när SAP upphör att vara ett arbetarparti? Och vad skulle det i så fall innebära?

Mycket finns skrivet om socialdemokratin s kris på den ”synliga” nivån – såsom valresultat, debatter, politisk kurs och så vidare. För att förstå utvecklingen skulle det behövas en grundlig genomlysning av förändringar i ”hårdvaran”, partiets materiella förhål lande till arbetarklassen. En hel del kan samlas genom beskrivningar av utvecklingen på olika arbetsplatser men det behövs heltäckande analyser av basfakta som medlemsutveckling, social sammansättning på olika nivåer i partiet, relation mellan yrkespolitiker och basmedlemmar, facklig tillhörighet och uppdrag, partiets organisering och utveckling på arbetsplatser och i fackföreningarna, hur de fackliga utbildningarna förändrats och så vidare.

Arbetarklassen i Sverige är idag svagare än på länge och detsamma gäller det parti som i över ett sekel dominerat dess organisationer. Att förstå vart SAP är på väg, bland annat genom att söka svara på de frågor som skisserats i denna artikel, är därför inte någon akademisk övning utan väsentligt för alla som ställer sig målsättningar som handlar om att återupprätta och utveckla klassens styrka ■

NOT

- Anders Kjellberg: Det fackliga medlemsras et i Sverige under 2007 och 2008 ur *Arbetsmarknad & Arbetsliv* nr 2 2009

Vad är socialdemokratin?

Hur skall man förstå socialdemokratin s historiska nederlag i valet 2010, tillbaka gången från 40 procent i valet 2002 till 35 procent 2006 och 30,66 i år – några promille mer än moderaterna? Det är en fråga som idag livligt diskuteras. Många lyfter fram konjunkturrella förhållanden: en impopulär partiledare, moderaternas påstådda framgång med att hantera den ekonomiska krisen, oförmågan att vinna städernas medelklass, det röd-gröna samarbetet, en ogynnsam mediebevakning eller en bristande skick lighet att ”kommunicera det egna budskapet”. Men det är uppenbart att valresultat också, och framför allt, avspeglar en mer djupgående kris för socialde mokratin – ett parti som innehaft regeringsmakten i 65 av de senaste 78 åren och som mestadels varit lika stort som de borgerliga partierna tillsammans. Men också en kris för det socialdemokratiska projektet. Den socialdemokratiska välfärdsstaten har inte bara stått som sinnebild en för det moderna Sverige – idag åberopar sig såväl Reinfeldt som Sverigedemokraterna på

Per Albin och Tage Erlanders svenska modell – det var också länge en självklar internationell referenspunkt i diskussionerna om vägen till idealsamhällena, både bland politiker och forskare.

Dagens svenska socialdemokrati har förlorat sin särställning i dessa avseenden. Trots det, eller som en följd av detta, har intresset för mer djupgående studier av partiets utveckling under de senaste decennierna nästan avstannat. Ett syfte med denna artikel är att försöka sammanfatta vad vi vet om dessa förändringar – men också att initiera en diskussion för att identi fiera vad vi behöver veta mera för att föra analysen av socialdemokratin och dess kris vidare.

Först några ord om vad socialdemokratin varit – och inte varit

PROGRAM

Lite tillspetsat kan man kanske säga att partiets his toriska ställning kan förklaras av två faktorer: dess organisatoriska styrka och dess förmåga att ge utveck lingen av det svenska välfärdssamhället–länge det mest avancerade i världen – en socialdemokratisk profil.

Sedan SAP efter första världskriget gjort sig av med sin vänsterflygel har betydelsen av partiets reformism skiftat innebörd; från att gradvis ersätta det kapitalis tiska systemet till att efter förmåga reformera det.

Utvecklingen låter sig väl avläsas i partiets pro grammatiska förändring. Under trycket från det nya vänsterpartiet införde socialdemokraterna 1920 en

formulering i sitt partiprogram som deklarerade att man ville ”upphäva den privatkapitalistiska ägande rätten till produktionsmedlen och lägga dem under samhällets kontroll och besittning.”

I 1944 års programrevision hette det istället att partiet så vill ”omdana samhället att bestämmande rätten över produktionen läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.”

Det handlade alltså inte längre nödvändigtvis om att avskaffa kapitalismen och klassamhället, men målsättningen var fortfarande att bestämmanderätten över produktionen skulle ligga hos medborgarna.

Vid den senaste programrevisionen 2001 fick mot svarande avsnitt följande formulering:

”Socialdemokratin vill låta demokratins ideal prägla hela samhällsordningen och människors inbördes förhållanden. Vi strävar efter en samhällsordning, där varje individ kan påverka både utvecklingen i stort och samhällsarbetet i vardagen. Vi strävar ef ter en ekonomisk ordning där varje människa som medborgare, löntagare och konsument kan påverka produktionens inriktning och fördelning, arbetslivets organisation och arbetslivets villkor.”

Inga krav på bestämmanderätt över produktionen finns nu kvar. Medborgare och löntagare ska kunna

EN ARTIKEL AV KJELL ÖSTBERG

Artikelförfattaren är professor i historia vid Södertörns högskola och forskningsledare för Samtidshistoriska institutet. Ansvarig utgivare för tidskriften Tidsignal. Han har bland annat givit ut en biografi över Olof Palme i två delar; *I takt med tiden* och *När vinden vände* (Leopard förlag)

påverka produktionens inriktning och fördelning, men hur och hur mycket sägs inte – ramför allt saknas ambitionen att i grunden omdana samhället. Det handlar inte längre om att lägga makten i folkets händer. Man amputerar de sista delarna av sina grundläggande samhällsomdanande ambitioner.

Men programmen har aldrig varit styrande för partiets utveckling. De avspeglar istället den praktik som partiet utvecklat.

PRAKTIK

I praktiken accepterade socialdemokratin tidigt kapitalismens bärande element, marknadsekonomin och det privata ägandet.

Socialdemokratin socialtiska vision, deras hävstång mot ett annat samhälle blev istället den starka staten och framför allt den växande offentliga sektorn. Det var genom den medborgarna skulle få ökat inflytande över sin tillvaro. Det var genom den politiken skulle flytta fram sina positioner på marknadens bekostnad. Den offentliga sektorn gav också möjligheter till en keynesianskt baserad arbetsmarknadspolitik, en aktiv industri- och näringspolitik, starka offentliga planeringsresurser, finanspolitiska resurser i form av en politiskt styrd riksbank och betydande bank- och valutaregleringar. Och inte minst skulle det ge utrymme för en stark välfärdsstat. ”I välfärdsstaten godkännes inte längre den fördelning av produktionens avkastning som blir resultatet av en marknadshushållning med fri konkurrens”, kunde Ernst Wigforss uttrycka det.

Under efterkrigstiden gavs, lite oväntat för en del, möjligheter att realisera betydande delar av dessa ambitioner. En viktig orsak var att kapitalismen i den rika världen efter andra världskriget bejakade en betydligt mer aktiv stat som redskap för att återuppbygga den sönderslagna infrastrukturen, tillhandahålla utbildad arbetskraft och ge medborgarna en elementär grundtrygghet. Samtidigt kunde de industrialiserade länderna, och Sverige mer än andra, utnyttja den osedvanligt långa ekonomiska högkonjunkturen som dominerade ända fram till i början av 1970-talet. Efterkrigstidens välfärdsstat var ett internationellt fenomen som byggdes såväl av engelska Tories som tyska kristdemokrater.

Men samtidigt står det klart att välfärdsstaten i Sverige i stor utsträckning blev ett socialdemokratiskt projekt som i viktiga delar skilde sig från andra länders. Välfärden gjordes generell: ATP, sjuk- och a-kassa utformades så att även medelklassen kunde känna trygghet vid sjukdom eller arbetslöshet. Daghemsutbyggnaden möjliggjorde för kvinnor ur alla samhällsklasser att förvärvsarbeta. Den öppna arbetslösheten låg sällan över två procent. Socialdemokratin lyckades bygga breda allianser för att stärka välfärdssamhället.

Under framför allt 1960- och 70-talen intog kravet på ökad jämlikhet (snart kompletterad med jämställdhet) en central plats i samhällsdebatten, skickligt utnyttjat av socialdemokratin. Kraven omsattes också i praktisk handling. De sociala reformer som genomfördes under en tioårsperiod fram till mitten av 1970-talet var antagligen de mest omfattande som

genomförts i något land, någonsin. De innefattade allt från sjukförsäkringsreformer, miljonprogram och LAS till daghemsutbyggnad, fri abort och föräldrapenning. Inkomstskillnader, löneklyftor mellan män och kvinnor, förmögenhetsklyftor, skillnader i inkomstskillnader mellan rikta och fattiga pensionärer sjönk påtagligt. Klasskillnaderna avskaffades aldrig – men klyftor minskade tydligt.

Välfärdsstaten finansierades av skattemedel, och staten och kommunerna drev skolor, äldreomsorg, daghem och byggde bostäder i egen regi. Fram till 1980 växte den offentliga sektorn oavbrutet – bara under 1970-talet ökade de offentliga utgifternas andel av BNP med 50 procent. Så skapades en stark offentlig sektor som inte direkt var underställd marknaden och dess profitkrav, kunde socialdemokraterna hävda.

RÖRELSE

För att förstå hur detta projekt var möjligt måste man se att socialdemokratin hade två allierade: kapitalismen och de sociala rörelserna.

Den svenska socialdemokratin ledde vad som förmodligen var världens organisatoriskt starkaste arbetarrörelse. Partiet själv hade som mest över en miljon medlemmar, de flesta kollektivanslutna. LO hade en och en halv miljon och en organisationsgrad på 90 procent, kvinno- och ungdomsförbunden tillsammans 100 000. ABE, PRO, Hyresgästföreningen, Konsum, Unga Örnar, Reso, allt räknades in under Rörelsen med stort R. I kommunerna fanns hundratusentals socialdemokratiska förtroendevalda och en stark socialdemokratiskt dominerad välfärdsbyråkrati. Visst uppstod snart kritik mot socialdemokratisk maktfullkomlighet och pampvälde. Men man kan inte överskatta betydelsen av att kunna luta sig mot en så välorganiserad folkrörelsestruktur när det gällde att mobilisera för partiets program. Det är utan tvekan så att de socialdemokratiska fackklubbarna i stor utsträckning byggdes upp för att övervaka och bekämpa kommunister och andra oppositionsrörelser till vänster. Men det är samtidigt uppenbart att de också fungerade som viktiga förmedlare av socialdemokratisk politisk och ideologi och var ovärderliga stödjare i valrörelser.

Under 1960- och 70-talsradikaliseringen bekräftades att det fortfarande i stor utsträckning var en levande rörelse med djupa tentakler ner i samhället och med stor förmåga att agera i samklang med tiden. 1970-talets omfattande sociala reformer kan inte förstås utan samspelet mellan de radikala nya sociala rörelserna och den traditionella arbetarrörelsen, jämställdhetsreformerna inte utan den nya kvinnorörelsen, arbetslivsreformerna eller LO:s förslag till löntagarfonder inte utan de vilda strejkerna.

EPOKSKIFTE

Vari består socialdemokratin brott med det förflutna? Den drastiska förändring som partiet genomgått sedan dess måste naturligtvis förstås i skenet av omvälvande externa förskjutningar: slutet på den långa högkonjunkturen och de senaste decenniernas återkommande djupa ekonomiska kriser; högervägen, det nyliberala

segertåget och kapitalets beslut att säga upp alliansen med den reformistiska arbetarrörelsen.

Det vore samtidigt djupt orättvist att bara se socialdemokratin som ett viljelöst offer för de senaste decenniernas nyliberala segertåg. Partiet har i högsta grad själv varit pådrivande och bejakat denna utveckling. Men till skillnad från den tidigare perioden var det inte med program som bar socialdemokratiska förtecken, utan med en politik med sitt ursprung i liberala och nyliberala tankesmedjor.

Den tredje vägens politik, som regeringen Palme-Feldt sade sig vilja slå in på vid regeringstillträdet 1982, visade sig leda rakt över i tidens nyliberala autostrada. Gradvis och systematiskt har socialdemokratin själva eroderat de bärande elementen i den reformistiska politiken. Ja, man har gått längre än så, man har accepterat liberalismens grundläggande syn på konkurrens och marknadsstyrning.

Visst gick det att också ur ett traditionellt reformistiskt perspektiv argumentera för att den ekonomiska krisen och den borgerliga regeringens katastrofala budgetpolitik motiverade en viss andhämtning i den sociala reformtaket i början av 1980-talet. Men vad den socialdemokratiska regeringen gjorde var att målmedvetet föra in politiken i nyliberala banor. Det innebar konkret ett antal reformer som successivt förde över makt från den politiska sfären till marknaden.

Högre vinster för företagen, inte politisk styrning, skulle få fart på ekonomin. I samma syfte avreglerades finans- och valutamarknad. Under 1990-talet överfördes i realiteten Riksbankens makt från politikerna till marknaden. Under slagorden om decentraliseringar och effektiviseringar infördes nya marknadsinspirerade styrsystem inom den offentliga sektorn som ytterligare minskade den politiska styrningen. Denna avdemokratisering fortsatte sedan med att regering och riksdag lade på sig budgettak och budgetbeslutsprocesser med enda syfte att förhindra en offensiv ekonomisk politik.

Samtidigt försvagade socialdemokratin den offentliga sektorns ställning ytterligare genom att acceptera, och själva driva på, konkurrensutsättningar och utförsäljningar inom vård, skola och omsorg, eller el- och telemarknaden. Att ersätta det generella ATP-systemet med ett i grunden marknadsberoende är det klaraste exemplet på socialdemokratin nyorientering.

Under 2000-talet har partiets kapitulation inför marknaden kanske framför allt bekräftats av villigheten att sluta upp bakom principen om att skattefinansierad verksamhet ska kunna ge vinster, också för utländska riskkapitalbolag.

På så sätt har således partiet aktivt försvagat själva fundamentet för den reformistiska strategin. Istället för att minska marknadens inflytande har man stärkt den. Konsekvenserna av den gradvisa omorienteringen är särskilt märkbara på några områden

Ett är kampen mot arbetslösheten: 1990 slog den socialdemokratiska regeringen fast att inflationsbekämpningen skulle överordnas kampen mot arbetslösheten, en av de centrala doktrinerna inom nyliberalismen. Sverige har sedan snabbt närmat sig västeuropeiska nivåer för arbetslösheten.

Nära förknippad med arbetslösheten är frågan om arbetstid. Sextimmarsdagen var tidigare ett viktigt krav, bland annat från kvinnoförbundet. Partiet är idag mot varje form av arbetstidsförkortning; på senaste partikongressen krävde Mona Sahlin att löntagarna skulle vara beredda att arbeta ytterligare ett par år innan pensionen

En annan tydlig, och förutsedd, konsekvens är de ökade samhällsklyftorna. De är avläsbara på alla samhällsnivåer.

Där uppe; 1950 tjänade den ekonomiska makteliten 26 gånger mer än en industriarbetare, 1980, när jämställdhetspolitiken stod i zenit hade skillnaden reducerats till nio gånger. 2007 var den 51 gånger.

Den politiska eliten – där vi hittar många socialdemokrater – som 1980 tjänade tre gånger mer än industriarbetaren har mer än fördubblat avståndet – till sju gånger.

Och där nere; när det gäller allt från boende till utbildning. Det är talande att den grupp som hårdast drabbats av socialdemokratin politik är de ensamstående mammorna

Lika nedslående är bokslutet över 15 års EU med-

lemskap. Påståenden om att EU av socialdemokratin skulle kunna användas som plattform för ett socialt Europa har visat sig vara fullständigt ogrundade. EU:s uppbyggnad och institutionella logik och inte minst den samförståndskultur som är grundläggande för EU:s funktionssätt, och som den svenska socialdemokratin varit den första att acceptera, är avgörande institutionella hinder för en radikal vänsterpolitik. Det främsta belägget för detta är att EU:s utveckling i nyliberal riktning tvärtom stärktes under den period kring sekelskiftet då den europeiska socialdemokratin förfogade över 12 av 15 platser i ministerrådet. Den svenska socialdemokratins kris är en del av den europeiska.

ETT ARBETARPARTI?

Hur bidrar den ovan beskrivna utvecklingen till att förändra partiets klasskaraktär? I vilken utsträckning är det fortfarande relevant att tala om socialdemokratin som ett arbetarparti?

Under 1960-talet röstade mer än 80 procent av de LO-ansluta arbetarna på socialdemokraterna, så sent som 2002 var det nästan 60 procent. I det senaste valet hade andelen sjunkit till 50,7. Det näst största ”arbetarpartiet” var moderaterna med 15,7 procent. Vänsterpartiet, hade knappt tio procent av de LO-anslutna och Sverige-Demokraterna knappt sex.

Samtidigt har den tydliga inriktningen på medelklassen lönat sig dåligt. Länge var det vanligt att 40 procent av de TCO-anslutna röstade på socialdemokraterna, i förra valet sjönk den siffran till 34 procent och i år till 26.

Eftersom arbetarklassens andel av befolkningen samtidigt sjunkit betyder det att partiets väljarbas har genomgått en betydande förändring. 1976 var 67 procent av partiets väljare arbetare, 22 procent tjänstemän på lägre- och mellannivå och 5 procent högre tjänstemän. I valet 2006 var 40 procent av socialdemokraternas väljare arbetare, i huvudsak organiserade i LO. 40 procent tjänstemän, i huvudsak organiserade i TCO, och nio procent högre tjänstemän.

VILKA ÄR SOCIALDEMOKRATERNA?

Denna utveckling har skett parallellt med ett tilltagande sönderfall av den socialdemokratiska arbetarrörelsen. Partiet, som efter kollektivanslutningens avskaffande i början på 1990-talet fortfarande hade en kvarts miljon medlemmar, har sedan dess tappat nästan 2/3 av dessa. SSU, en gång rörelsens plantskola framför andra, har idag 2 500 medlemmar, kvinnoförbundet obetydligt mer. LO har tappat en halv miljon medlemmar de senaste tio åren och organisationsgraden ligger för första gången sen 1930-talet under 70 procent. Även andra grenar av den socialdemokratiska rörelsefamiljen har kraftigt försvagats. Kooperationen har genomgått upprepade ekonomiska kriser, vilket lett till omstruktureringar och medföljande försvagning av den ideologiska profilen. Många Folkets Hus har drabbats av ekonomiska problem, åtskilliga har sålts eller lagts ner, andra kommunaliserats. A-pressen gick i konkurs i början av 1990-talet och har inte hämtat sig.

När det gäller medlemskårens sammansättning återstår uppgiften att göra en mer detaljerad analys av de drastiska förskjutningar som med all säkerhet ägt rum. Klart är att partiets medelklassifiering slagit igenom på alla nivåer.

I Olof Palmes första regering i början av 1970-talet hade hälften av statsråden en bakgrund som LO-anslutna arbetare, i den socialdemokratiska regering som avgick 2006 bara två.

Politikens professionalisering har också inneburit att andelen ”politiska broilers”, alltså ledande företrädare som saknar yrkeserfarenhet utanför politiken, kraftigt ökat. För socialdemokratin har man också myntat uttrycket ”politisk adel”, alltså det förhållande att många nya ledare är barn till en äldre generation socialdemokratiska politiker. Vid det senaste partiledarskiftet 2006 saknade bägge huvudkandidaterna, Mona Sahlin och Per Nuder, i stort sett yrkeserfarenheter utanför politiken, och bägge hade fäder med framträdade uppdrag inom rörelsen och den socialdemokratiskt dominerade statsförvaltningen.

Ett tecken så gott som något på dessa förskjutningar är hur rörelsens egalitära drag eroderat bort i takt med att folkrörelseidealen förtvinat. Tage Erlander bodde i

ett hyreshus på Kungsholmen och Olof Palme i ett radhus i Vällingby, medan Göran Persson efter sejouren i Sagerska palatsen valde att bygga en herrgårdsliknande byggnad i Sörmland. De sentida finansministrarna Feldt och Åsbrink gjorde efter sin avgång väslavlönade karriärer som styrelseproffs. Det är svårt att tänka sig Sträng eller Wigforss i den positionen.

En viktig förklaring till socialdemokratins oförmåga att utvecklas ideologiskt är deras allt sämre förhållanden till de radikala intellektuella. Under partiets dynamiska decennier var denna relation en success story. 1930-talets Myrdalare, 1950-talets sociala ingenjörer eller 1960-talets könsrollsreformatörer valde i huvudsak det socialdemokratiska partiet som plattform för att försöka genomföra sina samhällsomvandlande ambitioner. Dessa relationer bröts under 1960- och 70-talsradikaliseringen. Denna skedde i huvudsak utanför den socialdemokratiska rörelsens kontroll och samtidigt stod de socialdemokratiska politiken i fokus för den nya vänsterns krav på en radikaliserings av samhällsutvecklingen. Följden av denna ömsesidiga misstro, som kulminerade under IB-affären och kärnkraftsstriden under 1970-talet, blev att socialdemokratin förlorade i stort sett hela 68-generationen. Istället fylldes det intellektuella tomrum som skapats av en helt annan strömning – de nyliberalt influerade ekonomer som under namnet kanslihushögern kom att dra upp riktlinjerna för den nya ekonomiska politik som diskuterats ovan.

Samtidigt fick de unga socialdemokrater som rekryterades till politiskt arbete under 1990-talet sitt politiska medvetande format under en ekonomisk kris och massarbetslöshet i en omfattning som inte skådats sedan 1930-talet. Men istället för att tillhöra en socialdemokrati som den som under 1930-talet formulerade en offensiv ekonomisk politik och lade grunden till det framtida välfärdssamhället fostrades de in i ett parti som ansvarade för de mest omfattande sociala nedskärningar, privatiseringar och avregleringar som vårt land skådat, och som ledde fram till gigantiska omfördelningar till det arbetande folkets nackdel. Samtidigt skedde en utrikespolitisk omorientering som kom att innefatta en anslutning till EU och ett stöd till västmakternas interventioner i Bosnien och Afghanistan. Få av dessa åtgärder skedde under SSU:arnas protester. Det var ur denna 90-talsgeneration Göran Persson hämtade sitt unga garde. Det vore orättvist att hävda att Ulrika Messing, Carin Jämtin, Ibrahim Baylan, Lena Hallengren, Per Nuder eller Thomas Östros enbart utbildades i kreativ medlemsrapportering under sin tid i SSU. De lärde sig också att försvara en politik som lett till större sociala skillnader än vid något annat tillfälle under det senaste halvsekle. Det är därför knappast förvånande att dessa inte förmått fylla tomrummet av ideologiska nytänkare, utan tvärt om bidragit till bilden av partiet som idéfattigt och ideologiskt utarmat.

Samtidigt är det viktigt att notera att det för första gången på flera generationer har vuxit fram en tydlig socialistisk vänsteropposition inom socialdemokratin – med rötter i delar av SSU och det socialdemokratiska studentförbundet. Det finns idag lite som tyder på att partiledningen på allvar är beredd att låta dessa strömningar störa den inslagna politiken. Vad de däremot visar är att samtidigt som det sällan rått en sådan enighet om att socialdemokratin präglats av brist på idéer, oförmåga till nytänkande och taktiskt schackrande i stället för politisk handlingskraft, så pågår det en diskussion som i politiska motsättningar överträffar det mesta i partiet sedan splittringen 1917 – den diskussionen bör alla delta i. ■

kära läsare

Man kan ju fråga sig vad vi väntar på, egentligen? Det är sent på jorden. Klimatförändringarna krymper ständigt marginalerna för att rädda mänsklighetens överlevnad. Olje-”peaken” närmar sig. Krig, förtryck, och groteska klassklyftor råder i stora delar av världen och drabbar fattigbefolkningen hårdast. Här hemma vann den borgerliga regeringen valet efter att ha drivit hård klasspolitik (om än nystajlad och delvis dold) i fyra år. Ett öppet främlingsfientligt parti tar plats i riksdagen.

Så vad väntar vi på? I en av artiklarna i detta nummer av Röda rummet resonerar Jens Ergon om den ”naiva väntan efter nya, förlösande svar som tycks ha förlamat delar av västvärldens vänster i snart 30 år”. Det går att känna igen det, kanske finns här en viktig utgångspunkt?

Uppgiften, den lika självklara som rysligt svåra, är att bryta denna väntan och vanmakt för att komma vidare. Att hitta nycklarna till hur det ska gå till kräver både aktivitet och eftertanke. I detta nummer försöker vi odla eftertanken. För att bidra till den breda rörelseaktivitet som är nödvändig bör vi fördjupa diskussionerna om hur verktygen ska slipas. Vi vill gärna vara del i en gräsrotternas egen kriskommission.

Där kan vi ta oss an eftervalsanalysen – men inte stanna i den utan blicka vidare, bredare och djupare. Kjell Östberg och Lars Henrikssons tandemartiklar är en pusselbit för att lägga grunden. I det land där både arbetarrörelse och nutidshistoria varit närmast skämmigt dominerade av socialdemokratin bör nu nostalgiska återvändsgränder undvikas och sikten röjas för verkliga alternativ.

Begreppet folkrörelser är, historiskt sett, S-märkt av patentverket. Men i den historia vi nu själva lever och skriver kanske den etiketten (eller andra; det är inte orden som avgör utan verkligheten) kan fästas på ett nytt innehåll. Ett innehåll där nya livskraftiga sociala rötter kan gro och nya röster höjas – tillsammans med de gamla som ännu lever och låter.

Den historien kan vi inte vänta på, den pågår här och nu. Vem tar nästa steg? Visst måste de uppskjutna problemen i vår tid, som Rikard Warlenius skriver om i sin artikel, lösas i sin helhet innan det är för sent – men också små rörelsessegrar kan bli början på något stort. En klassbaserad folkrörelseallians stark nog att ställa frågan om ett annat samhälle bör vara målet.

Några förlösande svar på hur det ska gå till att nå dit har vi inte att presentera. Möjligen trådändar att dra i och frågor att ställa. Det är vårt bidrag till den förlösning som inte kan vänta. Röda rummet är – eller har åtminstone ambitionen att vara – en tankesmedja. Vill du vara med, kära läsare, så hörs vi.

/Redaktionen

VILKEN ROLL SPELAR BIOLOGIN EGENTLIGEN?

Är människan egoist ”av naturen”? Vad säger oss de nya biologiska rönen? I Röda rummet 1/2010 gav Erik Svensson och Pia Gustafsson sin syn på hur man som socialist kan se på biologisk forskning kontra samhälle och politik. Vetenskapsteoretikern Kerstin Berminge reagerade på delar av innehållet och ger här sin kommentar. En titt in i idéhistorien, menar hon, kan ge oss avskräckande lärdomar.

Erik Svensson och Pia Gustafsson skrev i Röda rummet nr 1/2010 en informativ och läsvärd artikel om människors beteenden och politiska ideologier kontra vår biologiskt bestämda natur; *Homo Socialismus? – om biologi, egoism och möjliga felslut*. De menar att de gamla idéerna inom biologin (sociobiologin), om att människorna är i huvudsak egoistiska varelser, idag ifrågasätts och ersätts med idéer om att vi är mer sociala och samarbetsbenägna än man tidigare trott. De poängterar samtidigt att man inte kan dra långtgående slutsatser om vilket samhälle vi bör organisera utifrån teorier om vår biologiskt, evolutionshistoriskt bestämda natur.

Men det smyger sig ändå in – mellan raderna och i slutavsnittet där författarna efterlyser mer respekt för vetenskapen – en rekommendation om att ta biologin på allvar när vi ska förstå mänskliga beteenden, vilket gör mig illa till mods. Idéhistorien säger oss, menar jag, att vi ska vara väldigt försiktiga med att lägga biologin till grund för samhällsplaneringen. Den ger inte samma anledning till optimism på grund av att biologer, enligt Svensson/Gustafsson, återigen börjar tala om möjligheten av gruppselektion istället för att som hittills ensidigt hävda teorin om individselektion.¹ Även deras resonemang om hur mobbing kan ha sin grund i vår biologi, i vår evolutionshistoria, inger mig obehag. En titt på idéhistorien inom området kan kanske klargöra orsakerna till min reaktion.

Vi har, sedan mitten av 1900-talet, upplevt tre tydliga paradigmförändringar vad gäller synen på människans biologiska natur och hur den påverkar hennes samhällsskapande. På 1950-talet rädde fortfarande föreställningen att människan utvecklats i konkurrens med andra individer i samhället, att de starkaste hade överlevt och fortplantat sina gener och därmed bidragit till artens utveckling. Det var 1800-talets liberala socialdarwinism som hängde kvar.

KONKURRENSINRIKTADE BESTAR

Under det mer vänsterinriktade sextioalet började en del forskare studera vilda primater, de stora människoaporna, för att förstå oss människor bättre. Nu ställdes frågan om huruvida studier av fångna djur i bur, som man hänvisat till tidigare, verkligen visade djurens sanna natur. Den kände antropologen Louis Leakey såg till att några kvinnor fick möjlighet att studera primaterna i deras naturliga miljöer, Jane Goodall (schimpanser i Gombe i Tanzania), Dian Fossey (gorillor i Rwanda), Shirley Strum (babianer i Kenya) och Biruté Galidkas (orangutanger på Borneo). Fler forskare följde snart efter. Nu växte det fram en helt annan bild av våra närmaste släktingar. De beskrevs, i motsats till tidigare, som vänliga, hjälpsamma, mycket sociala djur med komplicerade sociala system och med mycket lite av stridigheter eller kontroverser inom flockarna. Vi människor, ansågs därmed inte längre vara de där hemiska varelserna som var biologiskt predestinerade att klösa ögonen ur varandra i stenhård konkurrens, som de liberala socialdarwinisterna hade hävdat. 1960- och 70-talens primatforskning passade alltså väl in i den tidens politisk-ekonomiska vänstertrend.

Så kom en vändning igen. Den kan väl sägas ha

slagit igenom totalt, och även utanför sociobiologin under 90-talet, då vi återigen förvandlades till egoistiska, konkurrensinriktade bestar som bara har en enda biologisk målsättning, att förmera våra gener maximalt, precis som alla andra djur. Forskare som studerade primater och apor i det fria hade funnit att dessa inte alls var så fredliga som påståtts tidigare. Andra aparter kom i fokus, som de indiska langurerna, flocklevande apor där hanar påstås strida om grupper av honor och döda honornas ungar när de lyckas besegra en flockledande hane och ta över hans harem. Sarah Hrdy² föreslog att hanarna på det sättet

har vi således ansetts vara fredliga och sociala när liberalismen dominerat politiken har vi ansetts vara konkurrensinriktade egoister.

Nu, 20-25 år senare, har den biologiska vinden vänt ännu en gång, enligt Svensson/Gustafsson. De berättar i sin artikel att biologer börjat tala om djurens samarbetsvilja, hur de flocklevande djuren inte alls är så egoistiska som man trodde tidigare. Så har exempelvis Franz de Waal, som studerat dvärgschimpanser (bonobos), funnit att dessa är otroligt fredliga sinsemellan. Svensson/Gustafsson uppfattar denna svängning, liksom accepterandet av teorin om gruppselektion, som

bilder: Peter Jervelycke Belfrage

kunde producera fler avkommor, en hypotes som blev mycket populär.

Andra forskare förklarade nu att våldtäkter och manliga barnamord var resultat av människans biologiska natur³, som om våra samhälleliga lagar mot sådant i själva verket stred mot denna vår natur. Jane Goodall fick uppleva hur det utbröt ett krig bland hennes tidigare så fredliga schimpanser och de yngre forskare, som hade fortsatt hennes schimpansstudier i Gombe, fann att dessa inte alls var så fredliga som de först hade förefallit. Sociobiologins grand old man Eduard O Wilson⁴ förklarade att det var en myt att djurriket var fredligt, och därmed var det också naturligt att aggression och våld även förekommer bland människor.

Richard Dawkins eldade under genom att beskriva genen som egoistisk i boken *Den själviska genen*.⁵ Samtidigt såg vi en total politisk och ekonomisk omsvängning i hela västvärlden. Jämlikhetspolitiken övergavs nu till förmån för en nyliberal sådan där konkurrens och utslagning anses vara framstegsbefrämjande. Återigen förklarade alltså biologer för oss att vi är precis de varelser som den rådande politisk-ekonomiska trenden förutsätter. När vänstertrender dominerat politiken

hoppingivande, eftersom detta möjliggör det jämlika och solidariska samhälle som vänstern talar för men som många trott vara omöjligt på senare år då vi har ansetts vara egoister av naturen.

Jag delar deras förhoppning om ett mer jämlikt och solidariskt samhälle, men jag tror inte att beteendekologin kan bevisa att ett sådant samhälle överensstämmer bättre med vår biologiska natur, lika lite som den kunnat bevisa motsatsen. Istället för att presentera sådana belägg, som Svensson/Gustafsson tycks mena att beteendekologin gör, ser jag nu hur biologin återigen anpassas till nästa steg i liberalismens utveckling, att den går mot ett alltmer auktoritärt, icke-demokratiskt system.

SOCIALDARWINISMER

Den förste att inse att samhällsfilosofin kunde ha nytta av evolutionsteorin var Darwins landsman, liberalen och samhällsfilosofen Herbert Spencer (1820-1903). Han menade att både den mänskliga arten och samhället utvecklas bäst genom ohämmad konkurrens mellan individer där de sämre anpassade, de fattiga, slås ut. Hans samhällsfilosofi har kommit att kallas socialdarwinism. I verkligheten, vilket är föga

känt, såg vi under 1900-talet också en konservativ socialdarwinism, som bland annat användes för att legitimera nazismen, vilken var en genombiologiserad konservativ ideologi.

Den liberala socialdarwinismen hade, sedan man upptäckt genen kring förra sekelskiftet och evolutionsteorin utvecklats vidare, utgått från att arterna hade utvecklats genom individselektion. Den berömde etologen och nobelpristagaren – och tillika nazisten – Konrad Lorenz, som var representant för den konservativa socialdarwinismen var anhängare av just gruppselektionstanken. Han ansåg istället att samhället fungerar som en biologisk organism, vilket är en traditionellt konservativ idé. Det var viktigt att alla människor visste sin plats och utförde sina uppgifter för hela organismens väl, precis som kroppsorganen i en kropp har olika uppgifter och måste samverka för att kroppen ska hålla sig frisk och överleva. Organismen/samhället, var allt, individen var intet. Samhällsorganismen måste styras av en stark ledare som ingen fick ifrågasätta, precis som var fallet bland flocklevande däggdjur. Det var just häri, menade Konrad Lorenz, som nazismen stämde med biologin och naturlagarna. Mänskligheten hade utvecklats genom utslagning av de svagare grupperna. Evolutionen av vår art hade inte skett genom konkurrens mellan individerna inom grupperna/samhällena, som Spencer ansåg, utan genom att de starkaste samhällena/grupperna vann i konkurrensen genom de härdande krigen. De svagaste organismerna/samhällena hade slagits ut och gått under i dessa strider.

Vad jag ser när jag läser Svensson/Gustafsson:s artikel är alltså inte den positiva utveckling inom området

inflytande för att förhindra att ”kravmaskinen” folket får för stort inflytande över politiken, en viktig urgröning av demokratin. Med detta har varje väljarkår i själva verket blivit finans- och bankvärldens fångar, eller slavar om man så vill. Allt detta är obehagligt likt det som hände under trettio-talet.

Svensson/Gustafsson påpekar dock att den nya idén om att artutvecklingen (också) sker genom gruppselektion inte är helt problemfria: ”En värld dominerad av gruppselektion blir inte med nödvändighet en trevligare värld än en dominerad av gen- och individselektion”, skriver de. ”Konflikterna”, menar de vidare, ”kan istället flyttas upp på en högre nivå och kan komma att manifesteras som konkurrens och krig mellan grupper”. Och visst, det är vad vi kommer att få se mer av i kampen om de sinande resurserna, om oljan inte minst, där krigen redan är i full gång. De här krigen pågår inte på grund av att ”vår biologiska natur” tvingar oss att kriga utan av helt andra skäl, menar jag. Men biologin erbjuder, vad det verkar, åter en otäckt lämplig förklaring som kan användas som legitimering av politiken även den här gången. Problemet med de biologiska förklaringarna, trots att de två artikelförfattarna varnar för detta, är att många kommer använda de här ”nya” biologiska idéerna för att hävda att dessa nykoloniala krig är just ”naturliga”, ja oundvikliga på grund av vår biologiska natur

BIOLOGISKA BETEENDEFÖRKLARINGAR

Mobbningen, som är ett problem idag, föreslår Svensson/Gustafsson vidare, avspeglar kanske en generell underliggande biologisk tendens att ”utesluta individer som inte platsar i grupperna”. Konrad Lorenz,

empel. Det är därför en självklarhet idag att allting vi, eller några av oss, gör på något sätt har sin grund i biologin men det som intresserar oss när det gäller vårt samhällsbyggande är inte det självklara.

Vi vet redan, genom otaliga samhälls- och beteendevetenskapliga studier, att om man tvingar människor att konkurrera så blir människor stressade och lättare egoistiska och då ökar också våldet och mobbingen. Ställer man grupper mot varandra skapar man lätt fiendskap och rentav krig mellan dessa, som vi sett demonstrerat, både i för detta Jugoslavien och i Rwanda. Ger man däremot människor trygga levnadsförhållanden blir de avsevärt mycket mer samarbetsvilliga, hjälp- och omtänksamma och mindre benägna att mobba. Sedan spelar det ingen roll om evolutionen sker genom individselektion eller gruppselektion eller bådadera.

Därmed blir biologiska förklaringar om att eller på vilket sätt våra beteenden styrs av våra gener tämligen ointressanta när det gäller att organisera våra samhällen så bra som möjligt för så många som möjligt. Vi vet också redan vad som måste till för att vi ska få sådana samhällen. För detta behöver vi inte ingående kunskaper om genfrekvenser hos den ena eller den andra gruppen av människor, om vi inte tänker oss en modernare form av eugenik där fostren undersöks för borttagande av somliga eller för genetisk manipulation av dem. Sedan är naturligtvis mer ingående kunskaper om gener av intresse av andra skäl.

Jag vill betona att jag inte för ett ögonblick antyder att Svensson och Gustafsson är ute efter att legitimera ett antidemokratiskt system. Jag vill bara peka på några idéhistoriska aspekter på det de diskuterar i sin artikel. Jag menar inte heller att (andra) biologer medvetet går in för att prestera biologiska teorier för att legitimera de rådande samhällssystemen. Det är förstås snarare så att när biologer ser en viss politisk utveckling då söker de i sin vetenskap efter svar på frågan vad i vår biologiska natur som kan förklara det som sker. Somliga biologer går före, andra följer efter. De två perspektiven ”mer makt åt eliterna” kontra ”mer makt åt folket” har avlöst varandra under hela vår kända historia och det har förstås alltid funnits personer som inte ligger i fas med sin tids rådande trend men som ser sin chans när trender vänder igen.

Jag föreslår alltså att vi inte alls behöver låta oss nöja med den tröst som Erik Svensson och Pia Gustafsson tycks ge oss, att vi kan strunta i vår biologiska natur och försöka skapa det goda samhället trots att vi är utsatta för gruppselektion och trots att mobbing nog ligger i vår natur. Våra möjligheter att skapa det goda samhället ligger istället, menar jag, helt inom de ramar som våra gener ger oss. Det gäller bara att inte skapa det samhälle, de omständigheter som framkallar det sämsta möjligheterna inom oss, som det liberala konkurrensinriktade utslagningssamhället gör, eller som diktatoriska och maktgalna ledare kan framkalla med effektiv propaganda. I den saken är vi säkert överens. ■

NOTER

1. Med gruppselektion menar man att evolutionen sker genom att grupper vinner över andra grupper i kampen om resurserna istället för att den evolutionära kampen om vem som får möjlighet att föra sina gener vidare sker i kamp mellan individer, alltså genom individselektion.
2. Hrdy Sarah, 1977, The Langurs of Abu. Female and Male strategies of Reproduction, Harvard Univ. Press. Hrdy Sarah, 1981, The Whoman That Never Evolved, Mass. London
3. Hernstein R J / Murray C, 1994, The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life, Free Press, New York.
4. Eduard O Wilson, Sociobiology. The New Synthesis, 1976 Harvard Univ. Press
5. Dawkins Richard, 1978, The Selfish Gene, Paladin. På svenska *Den själviska genen*, 1992

som de hoppas på med sin hänvisning till att biologer nu börjar tala om möjligheten av gruppselektion. Istället ser jag en anpassning av biologin till det hårdnande samhällsklimat vi nu ser, där demokratin urholkas allt mer: Politiker fattar numera de stora och avgörande besluten i tysthet utan att de diskuterats offentligt, människor efterlyser allt oftare enighet mellan de politiska partierna och önskar sig starka och handlingskraftiga ledare. De ekonomiska eliterna beklagar sig återigen över ”det demokratiska överskottet”. Vi har hört samhällsfilosofer, som Samuel P Huntington tala om ”civilisationernas kamp”. Extremhögern vinner terräng överallt i västvärlden och denna strömning påstår att olika kulturer inte ska och inte kan leva tillsammans. Centralbankerna har frigjorts från politikernas

EN ARTIKEL AV KERSTIN BERMINGE
Artikelförfattaren är fil dr i vetenskapsteori, nu pensionerad, tidigare verksam vid Göteborgs universitet. Har skrivit avhandlingen *Två etologer. En vetenskapsteoretisk analys av Konrad Lorenz forskarutveckling jämförd med Niko Tinbergens* 1988, samt bland annat *Kvinnan – djur eller människa? Ett vetenskapsteoretiskt perspektiv på biologismens kvinnosyn* 2002

förespråkaren av den konservativa/nazistiska socialdarwinismen, förklarade på sin tid, om än indirekt, att även mobbningen var biologiskt naturlig. Varje samhällsorganism måste, menade han, för samhällets bästa förgöra dem som inte fungerar i samhället. Mobbningen blev därmed lika nödvändig för samhällsorganismens överlevnad som immunsystemet är för den biologiska organismens, för att göra sig av med främmande och skadliga element som cancerceller exempelvis.

Det faktum att biologins beteendeförklaringar så väl passat de skiftande politisk/ekonomiska trenderna alltsedan slutet av 1800-talet ger oss anledning att ställa oss skeptiska till biologiska förklaringar av mänskliga beteenden och politiska system. Att de olika epokenas förklaringar är delvis motstridiga är också en indikation på att det är något grundläggande fel på de biologiska förklaringarna.

I någon mening har förstås allt vi människor tar oss för möjliggjorts av våra gener. Utan gener funnes vi inte ens. Allt människor gjort eller gör måste med nödvändighet tillåtas av generna. Det generna inte tillåter, det gör ingen människa, som att flyga genom att flaxa med armarna, för att ta ett övertydligt ex-

FRÅN MODERNISTISK POET TILL ÄMBETSMAN

–den stilsamme socialisten Ragnar Thoursie

Med sitt författarskap blev den i somras avlidne Ragnar Thoursie något av den sociala välfärdsstatens avläsare under tre tidsperioder. Han slog igenom som diktare med politisk tendens 1952 när välfärdsstatens uppbyggnad var i sitt inledningsskede. Efter en litterär tystnad som varade i 37 år – då han registrerade systemet inifrån som byråkrat på AMS – återkom han som diktare 1989, när välfärdsstaten fortfarande var relativt ograverad men då den nyliberala politiken började gripa allt vidare omkring. Finalen på Thoursies författarskap inföll vid millenieskiftet när välfärdsstaten alltmer var utsatt för privatiseringar och nedskärningar. Slutpunkten på hans bana blev samlingen *Sånger från äldreomsorgen* 2009. Per-Olof Mattsson har följt Thoursies gärning.

När Ragnar Thoursie avled tidigare i år, lämnade han efter sig ett sparsmakat författarskap. Debuten 1945 med diktsamlingen *Emaljögat* följdes 1952 av *Nya sidor och dagsljus*. Därefter dröjde det till 1989 innan Thoursie på ålderns höst framträdde med en tredje samling, *Kråkorna skrattar*, som sedan följdes av *Sånger från äldreomsorgen* 2009. Därtill kom några prosaböcker med material från karriären som ämbetsman (*Elefantsjukan: Berättelser från byråkratin*, 2003) och minnen från barndom och uppväxt (*Ditt ord är ljus*, 2001 och *Igelkottsfrid*, 2007).

Det finns flera ingångar till Thoursies författarskap. En är att följa hans väg från det frireligiösa hem i Katrineholm där han föddes 1919, över fasen som modernistiskt underbarn och ämbetsman, till den sista fasen som återuppståndens författare i pensionsåldern.

En annan ingång är en mer personlig där utgångspunkten blir Sundbyberg, eller Sumpen som vi som växte upp i närheten kallade den lilla staden som låg på andra sidan Bällstakanalen. Thoursies mest berömda dikt blev med åren *Sundbybergsprologen*. Jag växte själv upp i Ulvsunda industriområde, som sträckte sig från Ulvsundasjön och förbi Bromma flygplats för att sedan övergå i Sundbybergs industrier med Marabou och Siverts kabelverk. Där emellan flöt Bällstakanalen – som vi kallade för Marabou River på grund av den synbara förgiftningen.

Det följande blir en blandning av de två ingångarna, även om den första givetvis dominerar.

Thoursies utveckling som lyriker kan beskrivas som vägen från modernistisk poesi till en enklare och klarare dikt. Utvecklingen finns manifesterad i de två citat som har fått störst spridning:

”Papegojan död ej ruttnar”
(Skolavslutning i Emaljögat)

”En öppen stad,
ej en befästad, bygger vi gemensamt.”
(Sundbybergsprologen i Nya sidor och dagsljus)

FYRTIOTALISTERNA

Citatet ur Sundbybergsprologen blev också titeln på en volym med Thoursies dikter: *En öppen stad, ej en befäst, bygger vi gemensamt: Samlade dikter* (2004), med efterskrift av Göran Greider. Det är av flera skäl den bästa sammanställningen. Thoursie har själv bifogat en rad förklaringar och upplysningar, därtill finns också en avdelning med dikter ur dagböckerna från åren 1940 till 1993. Volymen innehåller också texten *Lyriska läroår: En självbiografisk betraktelse* som ger en ovärderlig bild av hur Thoursie drogs in i det som blev den svenska fyrtyotalismen.

Thoursies debutsamling *Emaljögat* har i viss mån åldrats med behag, även om det tidstypiska nu antagligen framträder med skarpare konturer. Dikten *Skolavslutning*, med formuleringen ”Papegojan död ej ruttar”, har ju ofta citerats som typexempel på fyrtyotalismens obegriplighet.

När *Emaljögat* publicerades 1945 hälsades den som ett viktigt bidrag till den modernistiska lyriken. Den svenska poesin hade länge släpat efter jämfört med andra länder. När Artur Lundkvist 1929 lyckades samla flera av de unga kring den gemensamma volymen *Fem unga*, blev det den första manifestationen av en svensk modernism med egna förtecken. Men det är först under 1940-talet som modernisterna tydligt blir den ledande grupperingen. Prosan gick samma väg med Stig Dagerman, Lars Ahlin och andra. Längre var Artur Lundkvist strategen i svensk modernism; det var han som samlade trupperna till strid mot det gamla och förlegade. För Lundkvist var det inte heller bara

litteraturen som behövde förnyas och revolutioneras: Även samhället och själva livet måste skakas om – allt måste revolutioneras.

När den unge Ragnar Thoursie börjar skriva poesi och slutligen tar mod till sig att försöka bli publicerad, är det inte alls förvånande att det just är Artur Lundkvist som tar sig an den unge poeten. Det var genom 1930-talets modernistiska tidskrifter *Spektrum*, *Fönstret* och *Karavan* som Thoursie drogs till modernismen. Det första färdiga manuset till en diktsamling – *Sånger ur Noas natt* från 1942 – mötte ett omedelbart gensvar från Lundkvist när det skickades till tidskriften *Horisont*, där Lundkvist var redaktör. Samlingen trycktes aldrig i sin helhet men förekommer i urval både i *Horisont* och i *Emaljögat*.

VÄRLDSKRIGETS FASOR

Jag kan nog tycka att *Emaljögat* idag har tappat en del av sin lyster. Samma sak har också drabbat andra av tidens stora poeter, som Erik Lindegren och Karl Vennberg. Såväl Lindegren som Vennberg var viktiga inspiratörer för den unge Thoursie, och även om Thoursie aldrig tillhörde fyrtyotalisternas inre kotterier, finns det en rad fyrtyotalistiska inslag i samlingen som närmast var standard under årtiondet. Här finns ett motto från den tyskspråkige poeten Rainer Maria Rilke (ur en av modernismens stora diktsamlingar *Duino-elegierna* från 1922, som Lindegren översatte). Här finns också två dikter till Stagnelius – modernisternas favorit i den äldre svenska lyriken – och en hyllning till den tyske romantikern Hölderlin. Thoursies hjältar låg helt rätt i tiden.

Andra världskrigets fasor kan också – även om det är svagare än i Lindegrens beundrade diktsamling *Mannen utan väg* (1942) – skymta i enstaka formuleringar: ”över alla dem som med nackskott böjts att dricka” och ”med ditt ljus förklara kulans sår”. Och just den här dikten – *Vittnesstjärna* – har enligt Thoursies kommentar beröring med den terror som rådde i Nederländerna under den tyska ockupationen. Men det är intryck som bara sipprar fram i dikten, de blir aldrig särskilt tydliga och utan poetens kommentar skulle de försvunnit i allmänna referenser till världskrigets hemskheter. Ta bara en rad som ”och den brustna väderkvarnen rosslar”, där den fyrtyotalistiska modernismens förtjusning i bildspråkets autonomi blir extremt tydlig.

I sina egna kommentarer har Thoursie aldrig markerat något tydligt brott med den här typen av modernism. Men när han återkommer 1952 med *Nya sidor och dagsljus* har det hänt en hel del. Den inledande dikten, som framstår som ett slags motto till hela samlingen, innehåller den här tydliga formuleringen:

”Men
vänd blad, gå vidare.
(...)
Slit dig loss, stig ut.
Förtrollningen är bruten.”

Är det fyrtyotalismens förtrollning som brutits? Det är en rimlig slutsats, eftersom den nya samlingen slår in på en helt annan väg som sedan präglar återstoden av författarskapet.

Ingemar Algulin hävdar i sin stora studie *Den orfiska reträtten: Studier i svensk 40-talslyrik och dess litterära bakgrund* (1977) att det mot årtiondets slut äger rum en reträtt på bred front från högt spända anspråk, som förkroppsligades i anknytningen till den antika orfismen, men reträtten sker fortfarande i orfiska termer. Det ligger säkert något i att även Thoursie drogs med i den reträtten, men lika betydelsefullt är nog hans vaknande politiska medvetande. När han

skriver om det avstånd han snabbt kom att känna gentemot den litterära världen, nämner han emellertid bara sparsamt sin politiska utveckling.

I likhet med Kafka, en annan av fyrtio-talisternas husgudar, blev Thourise anställd i en statlig försäkringsanstalt (RFA), som sysslade med yrkesskador. Solidariteten med socialdemokratin är klar och tydlig och vänskapen med Egon Kötting, tysk journalist och politisk flykting, och flitig medarbetare i den antinazistiska svenska pressen, medförde en breddning av hans politiska uppfattningar. Kötting och Thoursie reste gemensamt till Tyskland sommaren 1947. Uppdragsgivare var den socialdemokratiska A-pressen. Resan resulterade i boken *Kulissbygget: Tyskland mellan Molotov och Marshall* (1948).

POLITISKT UPPVAKNANDE

Boken hamnade mitt i inledningen till det kalla kriget och förespråkade – i likhet med den återsamlade tyska socialdemokratins ledare Kurt Schumacher – det som kallades tredje ståndpunkten; att Tyskland och Europa inte borde delas utan vara fristående från USA och Sovjetunionen. Detta synsätt vann stor anslutning bland svenska författare, men angreps på bred front av den svenska borgerligheten – med Herbert Tingsten i spetsen – för att vara ”kryptokommunistisk”. Två av den tredje ståndpunktens främsta företrädare var Lundkvist och Vennberg

I Lyriska läroår formulerar Thoursie själv sin utveckling så här: ”Jag kunde klarare se tidens stora frågor: kriget, överlevnaden, de mänskliga rättigheterna, de-

EN ARTIKEL AV PER-OLOF MATSSON

Artikelförfattaren är litteraturvetare på Stockholms universitet. Han har under årens lopp skrivit en rad artiklar i Röda rummet i skärningspunkten mellan litteratur och samhälle.

mokratin. Det var också de stora samhällsfrågorna för 40-talismen. För mig tillkom, märkligt nog som något avvikande i den miljön, välfärdsstaten och socialismen. Genom emigranterna från kontinenten lärde jag mig se detta närliggande med andra ögon – som något omistligt.” Därför höll han också, till skillnad från många andra ”tredje ståndpunktare”, avstånd till syndikalismen där många – med Dagerman i spetsen – hade sin tillhörighet.

Det var alltså kontakten med antifascistiska emigranter som fick Thoursie att dra sig undan fyrtio-talismens mer elitistiska uppfattningar. Det finns i Thoursies beskrivning av det växande avståndet till tidigare kolleger i det litterära livet en viss ovilja att sätta ned foten. Men det måste ha varit en medveten omorientering med det pris som hör till. Istället för att fullfölja sin modernistiska hållning, och i likhet med Lindegren hålla fast vid den ända till tystnadens gräns, genomförde Thoursie en medveten brytning i och med Nya sidor och dagsljus.

I den långa inledningsdikten *Skärsliparens dager över tingen* klingar de avslutande stroferna som en summering av något som genomgåtts och som lett fram till nya insikter:

”Något tyckes avslipat.
Något tycks ha jämnat och glättat
kantigheterna i hans sinne.”

Den följande dikten *Försenad isbrytare på väg genom vårsundet* känns som en kommentar till avståndet mellan den första och den andra samlingen. Dikten bryter sig nya vägar och liknas – på ett explicit sätt som var otänkbart bland fyrtio-talisterna – med isbrytaren, som visserligen är försenad men nu anländer: ”Min dikt/på väg till min läsare.”

Dikten *Twilights* avslutas dessutom med en tydlig nedmontering av de romantiska föreställningar som

krönika

Blir det fint att vara rasist nu?

År 1758 hade Carl von Linné äntligen klurat ut hur mycket människor var värda var baserad på deras hudfärg. Vad han kom fram till var att indianerna var elaka och stridslystna, afrikaner var långsamma och försumliga och asiater var stela och giriga. Europeerna däremot, eller Europeanus som han kallade dom var muskulösa, smarta och uppfinningsrika.

Kort efter att han presenterat begreppet ”ras” för en publik blev det både accepterat och hyllat. Kolonisatörerna som åkt världen runt för att ”upplysa barbarerna” fick äntligen ett ord att använda sig av istället för att referera till religion och denna start till rastänkan-det godtogs av alla, särskilt bland de människor som var lite ”finare och maktfullare” än andra. Det var helt enkelt ”fint” att ha kunskapen om människors kapacitet utifrån deras ras. Man ansåg sig vara bildad om man kunde diskutera de olika rasernas för- och nackdelar och man skålade säkert mer än en gång för att man tillhörde Europeanus-släktet. Denna forskning fortsatte ett långt tag framöver. Under 1800-talet började forskare leta efter rasbiologiska bevis för att den europeiska rasen var nummer ett.

Och 1922 öppnades det rasbiologiska institutet efter önskemål av alla sittande partier i riksdagen, där man skulle se till att den vita rasen skulle fortsätta att vara överlägsen alla andra genom att tvångs-sterilisera människor som helt enkelt inte var lämpliga. Nazisterna i Tyskland började referera till Sveriges rasbiologiska forskning för att driva fram sin kampanj vilket dom lyckades perfekt med. Och det var där det började gå neråt för ras-tänket. Hitler hade visst råkat ta rasbiologin lite för långt i praktiken vilket gjorde att man efter andra världskriget inte kunde använda sig av begreppet ”ras” för att förklara vissa saker man fortfarande ansåg sig behöva förklara.

Ett tag började man använda sig av begrepp som ”etnicitet” då det inte var lika laddat som ras. Nu ser det ut som att vi har en kombination av ”etnicitet, religion och kultur” för att prata om det man pratade om innan andra världskriget. Frågan är om rasismen, som en gång skapades av människor i finrummen kommer återigen att accepteras då rasisterna på nytt sitter i finrummen. Kommer det snart att bli fint och kultiverat att vara rasist?

Nabila Abdul Fattah

Tidigare publicerad i Metro 6 oktober.

fyrtiotalisterna var så förtjusta i. Natt och dag är inte längre varandras absoluta motsatser:

**”Dagen är inte idel ljus som bländar.
Natten ej mörker utan gräns.”**

Nya sidor och dagsljus breddar poetens motiv med intryck från resor i ett Europa som försöker återhämta sig efter världskriget. Motiv från Holland och Spanien är framträdande. Under rubriken *Förortsvyer* introduceras också nya svenska miljöer i poetens arsenal. Den mest berömda är givetvis Sundbybergsprologen, daterad den sista dagen år 1951.

Sundbyberg hade vid den tiden inte alltför gott rykte. Ett talesätt som ofta hördes var: ”Se Sundbyberg och sedan dö”. I prologen finns fabriksskorstenar och flygplan – Bromma flygplats, då den dominerande i landet, ligger inte långt bort. Romantikens måne får ge vika inför den nya verkligheten: Här är ”människan, ej månen (...) alltings mått vid Ballstaviken”. Det nya samhälle som byggs ses med närmast utopiska ögon i prologen till Sundbybergs ära: ”så begraves ensamhet i levande gemenskap/och upphävs lagen om en evig motsats.”

Den lilla staden som är granne med huvudstaden blir i Thoursies dikt en symbol för det nya samhälle som arbetarrörelsen drömmer om. Därför har den också fått en hängiven publik just inom arbetarrörelsen. Med eftertankens klokhet kan vi idag se vilka illusioner som Thoursie var med om att sprida, men det finns en visionär kraft i dikten som lyfter den ur det tidsbundna:

**”Över tidens sus i tallar, över årens flykt
på fjädermolnets vinge bred och stark,
trår från natt till dag, från nöd till
frihet ifrån fruktan den strävan
som är lika för oss alla. En öppen stad,
ej en befästad, bygger vi gemensamt.”**

SUNDBYBERG

Begreppet öppen stad, bland annat gestaltat i den berömda filmen *Rom – öppen stad* (Roma – citta aperta) 1946, regisserad av Roberto Rossellini, vänds här från världskrigets negativa och närmast laglösa associationer till något helt annat och nu positivt.

Prologen skrevs som beställningsverk när Sundbyberg firade 25 år som stad. Thoursies kommentar 2004 ser prologen som ett slags förlösning av en delvis ny poet: ”Uppdraget påverkade mig mer och på ett djupare sätt än jag i min första tveksamhet kunde ana.” Det var givetvis ett ovanligt uppdrag för en modernistisk poet, som anslutit sig till en tradition där en beställning från kommunpolitiker bara kunde bemötas med ett hänskratt eller en axelryckning. Men för poeten Thoursie blev det en definitiv vändning. Dikten blev något av en ”programpoesi inom socialdemokratin”, konstaterar poeten själv, i och med att Olof Palme redan 1965 började citera den i olika sammanhang. Det skedde också på partikongressen 1985, den kongress som blev Palmes sista.

Den visionära dikten får dock redan i nästa dikt, *Halva huset*, med underrubriken *Syn i Hagalund*, en korrigering. Hagalund var en både idealiserad och okänd del av Sundbyberg som dominerades av originella trähus, så kallad snickarglädje. Hagalund blev mycket omtalat när det revs under 1960-talet och kan idag betraktas på målaren Olle Olsson Hagalunds tavlor. Jag har själv en del minnen av området, eftersom min pappa under senare delen av 1950-talet arbetade som chaufför på en flyttfirma i Sundbyberg. Innan jag började skolan 1959 brukade jag åka med och under flera år hade firman garage just i Hagalund. Det var verkligen paradoxernas stadsdel, där livsglädjen på sätt och vis gick hand i hand med eländet.

Den korrigering som dikten inför är betydelsefull och måste ses som en pendang till den berömda prologen. Dikten inleds med raderna: ”Halva huset blev inte byggt/den del som rymde med vår framtid.” Poeten tycks tveka inför vad som åstadkommits i folkhemmet; det tycks bara vara halvfärdigt.

De mer än trettiofem år som gick mellan Nya sidor och dagsljus och Kråkorna skrattar tillbringade Thoursie i den svenska välfärdens byråkrati. Han skriver 2004 att han valde att ”försvinna in i byråkratin, och fann det meningsfullt.” Efter åren på RFA

blev Thoursie en framträdande byråkrat inom AMS (Arbetsmarknadsstyrelsen), som skulle minimera arbetslösheten genom utbildning och flyttlass till mer expansiva delar av landet. Prosaboken Elefantsjukan ger märkliga inblickar i välfärdsstatens byråkrati.

COMEBACK

Det sena utbrottet av poesi hade en dramatisk inramning. Thoursie var med om den stora tågolyckan i Lerum i november 1987 och skadades bara lindrigt. Men upplevelsen gick djupare än de lätta skadorna. Thoursie och många andra fick hjälp av frivilliga som rusade till för att rädda de som satt fast i en brinnande vagn. Åldrandet och dödens närhet blev påtagliga faktorer i och med tågolyckan och förefaller ha varit en direkt impuls till att återknyta till den lyriska tråden.

I samlingen Kråkorna skrattar är diktaren fortfarande obruten i sin poetiska kraft. Men livets slut börjar skymta och blir ett viktigt tema i allt han skriver från och med 1989. När han framträder med en hel samling efter alla dessa år, är dikterna mer tuktade och koncentrerade. I den tolfte dikten heter det: ”Gammal poet skriver dikter/om döden.” I en annan dikt är han en ”gammal diktargubbe”. Identiteten som poet har inte försvunnit trots alla år av poetisk tystnad.

En självklar följeslagare och föregångare i dessa dystra tankar är Esaia Tegnér, en av 1800-talets mest uppburna poeter med *Mjältsjukan* som paradnummer och bro över till ett annat och mer modernt sätt att skriva. Tegnér är också direkt apostroferad och första delen av diktsamlingen bär rubriken *Jordisk klagolåt* och utgörs av en ”kör av kråk- och gubbröster”. I rader som ”Att leva/är att krossas.” återklingar den gamle pessimistens stämningsläge och hela diktsviten knyter tydligt an till föregångaren.

Men det är inte bara klagan och nedstämdhet. Här finns också – men det krävs en förklaring från poeten själv för att det ska bli begripligt – en kritik av det som kallades kanslihushögern, med Kjell-Olof Feldt i spetsen. Starka motsättningar uppstod inom socialdemokratin under 1980-talet med en gruppering i kanslihuset som inspirerades av nyliberalismen. Feldt kallas i dikten för ”den gråsprängda Krabban” och Thoursies kommentar förklarar: ”Hans medarbetare Klas Eklund har författat en PM som ställer upp den svenska Valfärden för avrättning.”

I Sångar från äldreomsorgen (2009), som blev Thoursies sista bok, är dikterna mindre komplicerade och utgör enligt författaren ett ”lapptäcke” av anteckningar från äldreomsorgen vilka tillägnas dess ”tappa personal”.

Äldreomsorgen är en ”annan värld” där det flutnas skuggor samsas med upplevelsen av den del av offentlig sektor som författaren själv varit en stark tillskyndare av. Men den inre personligheten – märkligt oanfrätt av tidens gång – stämmer allt mindre överens med den yttre fysiska kroppen som allt oftare sviker poeten. Det är en bok med många sorgliga trådar och besvikelse inför folkhemmets upplösning. I dikten ”Försäljning av omsorg” heter det bland annat:

**”Hemtjänsten kallar den gamle ”kund”.
Till kunden säljer man vänlighet,
t.ex. hjälp att dra på byxorna à kronor.
[...]
Nästa steg: att Maxi tar över och säljer
en helhetslösning
– färdigpaketerad äldreomsorg.
Vart tog Folkhemmet vägen?”**

BARNDOMENS BILDER

Den sista diktsamlingen är visserligen i många avseenden sympatisk, men den har inte alls samma kraft som de tidigare. Det märks tydligt att poetens synfält blir allt snävare och den poetiska styrkan räcker inte riktigt till. Dikterna blir ibland bara till anteckningar i dagboken om en gammal människas vardag.

I den sista boken finns det, som alltid hos Thoursie, också en del minnen från barndom och uppväxt. Här finns mamma Signe och pappa Johan Algot. Barndomen framträder nästan som ett paradiset i den åldrade poetens minne, som kontrasten till äldreomsorgen och ”det sista stycket väg”, som det heter i en rubrik. Medvetenheten om dödens närhet är mycket påtaglig och gör Sångar från äldreomsorgen till ett avsked inte bara till skrivandet utan också till livet i sig.

Det blev dock inte bara dikter på ålderns höst. Thoursies bundenhet vid barndomen fick blomma ut på allvar i flera prosaböcker. Ditt ord är ljus (2001) skildrar i ett antal kortare prosatexter barndom och uppväxt. Det finns ett försonande ljus över föräldrarna och deras trosfränder, ett försonande ljus som inte bara verkar ha med tidsavståndet att göra.

Thoursie var uppvuxen i ett religiöst hem. Fadern var från början missionsförbundare men övergick i vuxen ålder till Jehovas vittnen. Det kan inte ha varit en lätt tillhörighet, men Thoursie har i sina böcker skildrat en lycklig barndom med en fader som förvisso var djupt troende men också pliktrogen och stillsam.

Tvårt emot vad de flesta av oss tror om Jehovas vittnen, framstår de i Thoursies minnesbilder som eftertänksamma sökare. En fördel gentemot andra kristna riktningar är avvisandet av tron på helvetet. Tillsammans med deras envisa avvisande av krigstjänst i varje form (även vapenfri) framstår ”vittnena” som en religiös sekt med flera positiva drag. Han dröjer också flera gånger vid vittnenas ståndaktiga motstånd mot nazismen och intresserar sig för deras öden i koncentrationslägren.

Det utanförskap som ofta kan drabba barn till medlemmar i religiösa sekter tycks aldrig ens ha snuddat vid Thoursie. Inte heller utövade föräldrarna några påtryckningar på barnen att ansluta sig. Det överläts helt på den enskilda individens eget omdöme.

Bland alla texterna i Ditt ord är ljus finns det en som berör mig starkare än andra. Orsaken är egentligen löjligt personlig. Det rör sig om den text som heter *Spiken i unikaboxen*. I den berättar Thoursie om hur pappa Johan Algot sparade utdragna spikar i en gammal unikabox. Spikar som redan använts kunde rätas ut och användas på nytt, så var tanken bakom sparandet.

Min egen pappa resonerade precis likadant och antagligen var det ett arv från en fattig uppväxt där allt som kunde återanvändas nogsammt sparades. När jag i tonåren hjälpte honom att riva ett gammalt trähus, allt virke skulle användas för att bygga på vår sommarstuga, var spikutdragare ett av de verktyg som användes flitigt. De utdragna spikarna – ofta rostiga – skulle sparas för att rätas ut och sedan användas igen. Jag upplevde det som snudd på förnedrande, ett tecken på hur gammaldags min pappa var. Men för honom var det alldeles självklart. Jag fick också lära mig hur man rätar ut en krokig spik. Spikarna skulle sedan sorteras efter längd och andra egenskaper.

Just den här berättelsen, som bara omfattar ett par sidor, säger mer än långa romaner om alla de människor – våra föräldrars generation – som växte upp i ett samhälle som präglades av fattigdom och brist på det mesta. I berättelserna om Thoursies egen uppväxt finns ett ömsint drag som kanske skulle ha försvunnit om stoffet hade omvandlats till fiktion och blivit en roman. Nu bevarar texterna hela tiden karaktären av en gammal människas minnen. Läsningen av Ditt ord är ljus och den andra prosaboken Igelkottsfrid (2007) kan därför föra läsaren rakt in i egna minnen. Det kan bli en riktigt sentimental resa...

Det finns en enkelhet i Thoursies sena böcker. Här saknas alla försök att anpassa sig efter kulturlivets trender och moden. Människorna i hans värld är också enkla, och det är möjligt att han idealiserar dessa enkla människor som befolkade landet förr i tiden, dessa ”fornminnen” för att tala med Stig Claesson, men i så fall sker det med ett gott syfte... Thoursies två prosaböcker om barndomen har en påtaglig fräschör och bör stå sig så länge som det finns läsare i livet som kan knyta an till det fattigdomens Sverige som fanns ända fram till 1950- och 60-talen.

Ragnar Thoursies författarskap spänner över stora delar av det svenska 1900-talet. Här finns berättelserna om de strävsamma och sympatiska föräldrarna, men också den litterära modernism som poeten drogs in i som ung. Här finns också socialdemokratins försök att bygga ett välfärdssamhälle utifrån arbetarnas och småfolkets önsknings om en bättre tillvaro, men också besvikelse och misströstan inför den socialdemokratiska högerns försök att radera det som byggts upp. Thoursies verk ger både uttryck för det som varit det bästa i den svenska arbetarrörelsens kamp men också – särskilt i den starkt satiriska Elefantsjukan – en skarp kritik av rörelsens byråkratisering. ■

ATT SÄLJA SITT JAG

Allt oftare förekommer ordet sexarbetare i medierna. Vart är debatten om prostitution på väg? I sin redan omdiskuterade bok *Varat och varan* utmanar Kajsa Ekis Ekman det hon menar är myter och blottlägger bakomliggande intressen. Roya Hakimnia har läst boken, resonerar om dess slutsatser och manar till strid.

I debatten om prostitution får berättelser om förtryck och utnyttjande inte längre plats. Jag googlar och hittar en blogg skriven av en före detta prostituerad. Bloggaren ifråga beskriver hur hon först i efterhand förstått att hon blivit utnyttjad. Hon vågar till och med kräva sexköparna (människoköparna) på ansvar; hon funderar på att lämna ut namnen på dessa framgångsrika och kända män som behandlat henne illa.

På nätforumet Flashback bespottas denna kvinna då aggressivt: vad trodde du, skyll dig själv, sådana som du är sjuka i huvudet. Det är ditt eget ansvar, skriver män dolda bakom pseudonym. En skriver: *”Total karaktärslöshet. Mår man illa av sina egna livsval kanske man ska ha den goda smaken att inte inta offerrollen utan stå för sina misstag i livet utan att lägga skulden på någon annan.”*

Detta citat sammanfattar på ett bra sätt den liberala och den postmoderna prostitutionsdebatten: den prostituerade är inget offer och därmed behöver vi heller inte tala om förövare.

Snacka om att Kajsa Ekis Ekmans bok *Varat och varan – prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan* behövs! En av hennes viktigaste ståndpunkter är just denna: att vi måste prata om offer, men då inte definierat som svag eller passiv. Motsatsen till offer är förövare och inte subjekt, att vara offer är helt enkelt att ha varit utsatt för någonting av någon. Den prostituerade kvinnan blir definitivt utsatt för något; hon har 40 gånger högre dödlighet än genomsnittet.

Kajsa Ekis Ekman beskriver prostitutionsdebatten med feministen Carol Pateman träffande iakttagelse: i debatten ska den egentliga prostitutionen underordnas en teoretisk prostitution där alla, män som kvinnor, är välkomna. I debattörer som till exempel Petra Östergren och Susanne Dodilletts värld, finns maktbalansen inte mellan hallick och prostituerad, eller torsk och prostituerad. Inte heller finns den mellan män och kvinnor. Nej, som Ekis Ekman påvisar i boken, uppfinner de en egen maktobalans som passar deras syften bättre; den går mellan feminist och prostituerad. På så sätt kan de hoppa på de svenska feministerna.

Det är ett utsuddat maktlandskap där alla argument blir lika mycket värda och lika logiska. Feminister lockas till exempel över på deras sida genom att prostitution görs till något frigörande för kvinnors sexualitet. Vänstermänniskor ska i sin tur lockas över genom talet om fackföreningar. Ekis Ekman visar dock tydligt i boken att några sådana inte existerar i verkligheten, ty de bedriver ingen facklig kamp. Organisationerna drivs ibland av hallickar och verkar snarare vara lobbyorganisationer för legalisering av prostitution.

Prostitutionsförespråkare av olika slag brukar skilja på trafficking och prostitution. Ekis Ekman visar dock att uppdelningen är en chimär, i länder där legaliseringsidén gått längre än i Sverige börjar dessa gränser luckras upp. Författaren lyfter in häpnadsväckande citat för att illustrera detta. Exempelvis skriver Laura Agustín, sociolog och anställd av prostitutionslobbyn, att traffickingoffer är ”migrerande sexarbetare” och menar att de egentligen har tur som får jobba på ”multikulturella, flerspråkiga klubbar, bordeller, barer och lägenheter”. Socialantropologen Heather Montgomery går ett snäpp längre och menar att inte ens barn är offer i trafficking. Man kan inte ha samma måttstock för thailändska barn som för västerländska, låter hon oss veta. I en officiell nationell rapport från Australien,

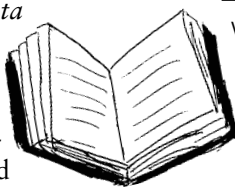
EN RECENSION AV ROYA HAKIMNIA

Recensenten är skribent och aktiv i den feministiska rörelsen. Driver bloggen *Roya–Interseksionalen* (royamatilda.wordpress.com)

där prostitution är lagligt, talar man om ”barnsexarbetare” och ser det positiva i att en gruppvåldtagen nioåring får ”en varm säng” och visas ”tillgivenhet”. Jag var tvungen att lägga ifrån mig boken ett slag när jag kom till dessa sidor.

KROPPEN OCH JAGET

Den berättelse om prostitution som numer gör sig gällande ser alltså sex som ett vanligt arbete – det som säljs är sexet och kroppen separeras från jaget. I teorin kanske det låter sig göras, men i praktiken får kvinnan posttraumatiskt stressyndrom och vad som kallas dissociativa symtom: hon kan inte längre känna sin kropp som sin egen.

Varat och varan – prostitution, surrogatmödraskap och den delade människan
Kajsa Ekis Ekman,
Leopard förlag 2010

Hon förflyttar sig ”uppåt”, bort från vaginan. Detta är tyvärr också hennes enda skydd, att sluta känna. Denna reifikation (förtingligande), som Ekis Ekman benämner det med hänvisning till marxisten George Lukacs, leder till den slutgiltiga alienationen; det är inte arbetet som hon alieneras ifrån utan sig själv.

En annan reifikation av kvinnokroppen är surrogatmödraskap, menar Ekis Ekman, vilket är bokens andra tema. I den debatten försöker fenomenets före-

språkare skapa en skiljelinje mellan ”altruistiskt” och kommersiellt surrogatmödraskap (det förra sker utan betalning, exempelvis att en kvinna bär ett barn till sin infertila väninna, det senare att ett par betalar en okänd kvinna för att göra det). Det gör de på motsvarande sätt som de som försöker göra en skillnad mellan trafficking och ”vanlig” prostitution. Men även här suddas gränserna ut.

Två länder som har legaliserat både altruistiskt och kommersiellt surrogatmödraskap är Storbritannien och USA (i vissa delstater). Det är också de länder där befolkningen i störst utsträckning söker sig utomlands, till exempel till Indien, för att betala billigt för surrogatmödraskap. Ekis Ekman ger hisnande exempel på hur kommersiellt surrogatmödraskap kan leda till människovidriga utnyttjanden: kvinnor som blir inlåsta i en lägenhet i nio månader, kvinnor som inte ges tillräckligt med information om riskerna, kvinnor som skriver på papper utan att kunna läsa det som står där, och förstås kvinnor som tvingas till detta av fattigdom. Inte bara kvinnan utan även det kommande barnet görs till en vara. En snabb internetsökning visar

detta med stor tydlighet. Ett par har bestämt sig för ett visst land och gör reklam ”Två embryon får man sätta in och då är chansen för tvillingar 45 procent! Det hoppas vi på även om det säkert är svinjobbigt med tvillingar (...) men vi vill ha tre barn och vi har ju redan en son så då är det ju lika bra att få två till för priset av en...”.

FÖRVRÄNGD DEBATT

Självklart skulle man vilja att denna reifikation försvann genom altruistiskt surrogatmödraskap, men varför skulle en reifikation kunna bekämpa en annan? Och hur skulle surrogatmödraskap kunna vara normbrytande, som förespråkarna påstår? Grunden är ju att vuxna prompt envisas med att ha biologiska barn, påpekar Ekis Ekman. Som vid prostitution förväntas kvinnan separera sin kropp och själ för andra människors behov.

Jag kan personligen inte låta bli att fundera över vad denna klyvning av kvinnor, dragen till sin spets, kan betyda för aborträtten. I frågan om abort är ju kvinnans rätt att bestämma över sin kropp, sig själv, ett centralt argument. Men om fostret per definition inte tillhör kvinnans kropp och väsen, varför ska kvinnan få självständig bestämmanderätt över om hon ska få behålla det eller inte?

Kärnfamiljen är bräcklig och överspelad, även om den kommer till på ett så spektakulärt sätt som genom surrogatmödraskap. Som Ekis Ekman nämner kort i en artikel i senaste numret av Bang, apropå denna bok, bör barnlöshet snarare lösas med samhällsliga lösningar än marknadslösningar.

Ekis Ekman har kritiserats för att hon likställer kommersiellt och altruistiskt surrogatmödraskap. Jag håller med kritikerna, och det är faktiskt magkänslan, (den känsla Ekis Ekman brukar göra politik av, vilket hon beskriver i boken) som säger ifrån. Teorin om reifikation är fullständigt applicerbar på båda former av surrogatmödraskap, men det är svårt att komma ifrån att det i praktiken handlar om en extrem skillnad i utsatthet och i konsekvenser. Jämför exempelvis en svensk altruistisk surrogatmamma med en indisk kvinna, som säljer sig själv på grund av extrem fattigdom i ett område med mycket högre mödradödlighet än i Sverige.

Det går att hålla två bollar i luften samtidigt och Ekis Ekman skulle enkelt ha sluppit denna kritik om hon bekräftade skillnaderna. Inte för att hon hade behövt argumentera för legalisering av altruistiskt surrogatmödraskap, men väl tydligare erkänna den rasistiska och den kapitalistiska världsordningens skilda men likartade konsekvenser för kvinnor tydligare.

Samma sak gäller vid prostitution. Reifikationen är densamma, den har sin grund i könsmaktssystemet. Men konsekvenserna är väldigt olika om du luras till Sverige, saknar uppehållstillstånd och blir inlåst i en lägenhet eller om du tillhör den lilla minoritet som är så ”privilegierad” att du kan kalla dig ”eskortkvinna” och ha en tjusig blogg, med bättre möjligheter att lämna prostitutionen. Inte heller i prostitutionsdebatten blir argumenten mot legalisering svagare, teorierna blir bara mer verklighetsförankrade.

Med sin bok har Kajsa Ekis Ekman solidariskt bistått andra feminister med argument och fakta i en sjukt förvrängd debatt. Nu behöver hon vårt stöd. Miljön, inte minst i bloggssfären, är så manligt liberalt dominerad, att vi måste ge oss ut i strid tillsammans med henne utifrån den enkla utgångspunkten att prostitution är prostitution och surrogatmödraskap är surrogatmödraskap. Det duger inte att hänföras av falska argument om kvinnlig frigörelse. Vi lever i ett starkt nyliberalt, rasistiskt patriarkat – det är långt till friheten. ■

FINNS FOLKRÖRELSEERNAS FRAMTID?

Hur skulle en gräsrotternas egen kriskommission utvärdera valresultatet och dagens politiska situation? Den frågar ställer sig Jens Ergon med utgångspunkt i Jan Wiklunds tegelsten om folkrörelsernas historia. En bok Ergon uppfattar som originell i bästa bemärkelse, bland annat eftersom den är skriven ”inifrån”.

Socialdemokraterna har tillsatt en kriskommission, vänsterpartiet en framtidskommission. För de rödgröna partierna – i synnerhet de röda – har valfiaskots efterdyningar bara inletts. Det är ett plågsamt uppvaknande som in i det sista skjutits på framtiden. Nu öppnar sig den avgrund som i praktiken vuxit i decennier.

Men vad innebär valresultatet för den bredare och samtidigt mer svårdefinierade kategorin rödgröna folkrörelser? Är den grundläggande problematiken densamma? Frågan är kanske inte helt korrekt ställd, men när jag läser Jan Wiklunds smått osannolika tegelsten *Demokratis bärare – det globala folkrörelsesystemet* grinar valresultatet, och en högst påträngande samtid, obönhörligen fram mellan raderna. I ett land och en tid där folkrörelser, åtminstone i den bemärkelse Wiklund definierar dem, sällan förut varit så uppluckrade, tillbakapressade – för att inte säga obefintliga.

Wiklund, grafiker och redigerare till vardags, har själv mångårig bakgrund som aktivist inom bland annat Alternativ Stad, Miljöförbundet Jordens Vänner och numera också Nätverket för Gemensam Valfärd. Passande nog är boken i sig delvis ett resultat av klassiskt folkrörelsearbete – en studiegrupp. Den suger näring från den folkrörelseinriktade tradition som Miljöförbundet representerar, med ärrade veteraner som Tord Björk i spetsen.

Låt mig säga det direkt; det är en originell bok, i ordets bästa bemärkelse. Det finns förvisso åtskilliga historieskrivningar om västvärldens arbetarrörelse, för att inte tala om akademisk forskning om vår tids sociala rörelser. Den som varit aktiv i det senaste decenniets globala rättviserörelse kan intyga att antalet rörelseforskare på våra breddgrader ibland tycks överstiga antalet aktivister. Men den här typen av sammanhållna och övergripande exposéer finns det sannerligen inte många av.

Jag har ingen möjlighet att bedöma den historiska riktigheten eller relevansen i Wiklunds genomgång av all världens folkrörelser sen kapitalismens urtid, ja ända tillbaks till de kristna rörelsernas framväxt. Men det spelar mindre roll. Det här är inget akademiskt verk författat snett ovanifrån. Positionen är inifrån, ambitionen att strukturera och perspektivet systemkritiskt – med begrepp lånade från Fernand Braudels beskrivning av kapitalismens historia, Immanuel Wallersteins världssystemanalys och Giovanni Arrighis långa 1900-tal.

I det folkrörelsesystem Wiklund bygger finns tre huvudaktörer: stater, kapital och folkrörelser. Folkrörelser blir enligt detta synsätt de kollektiva krafter som försöker föra fram eller försvara civilsamhällets mellanmänniska sociala relationer, gentemot kapitalets försök att marknadsisera och monopolisera alltmer av dessa relationer, liksom staters försök att hävda sin makt och kontroll. Folkrörelserna är med andra ord civilsamhällets svar på hela världsmarknadssystemets utveckling – och därmed också en av aktörerna delaktig i dess utveckling.

Jodå, det föreligger en påtaglig risk för både överflöd av folkrörelseromantik, indiska småbönder och långa tirader om Kondratievcykler, systemperiferier och hegemonier – allt med en gråmulen anstrykning av ABF-huset en gudsförgäten tisdagkväll. Det finns också en risk att systemkritiken tippas över i en analys där det mesta som gått snett här i världen sen början av 1900-talet skylls på reformistiska partiapparater, fackföreningar och dess avlönade kadrar av ombudsmän och partifunktionärer – de senaste decennierna

EN RECENSION AV JENS ERGON

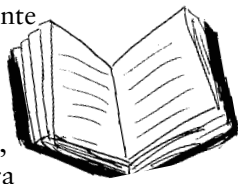
Recensenten är journalist och författare. Bland annat redaktör till antologin *Rörelsernas tid* 2003 och en av författarna till *Sälj hela skiten!* 2009

i kombination med en om möjligt än mer förhatlig kader elitistiska medelklass-NGO:er.

Risken finns – och den besannas fläckvis. Men inte heller detta känns särskilt störande, om man nu menar att det skulle kunna vara det. Det här är en bok som tror på folkrörelsen som historiskt subjekt, och som försöker föra samman akademisk litteratur och samlade erfarenheter kring just en sådan idémässig ram. Detta menar jag att författaren lyckas med.

LJUSET I TUNNELN

Frågetecknen hopar sig egentligen först mot slutet – när boken i praktiken når fram till den bistra verklighet som nu återspeglar sig i årets svenska valresultat. Det kanske är det ambitiösa anslaget som gör mig en smula snopen, som invaggar mig i en slags naiv förväntan över nya

Demokratis bärare
– det globala folkrörelsesystemet.
Jan Wiklund, Roh-nin förlag 2010

svar. Kanhända samma naiva väntan efter nya, förlösande svar som tycks förlamat delar av västvärldens vänster i snart 30 år. Men Wiklunds ärende är nu inte att servera svar utan att servera en verktygslåda för diskussion – en diskussion om utmaningar, strategier och möjligheter för folkrörelser idag.

Samtidigt finns det något skissartat över skildringen av folkrörelsens utseende, utmaningar och möjligheter här och nu i Sverige, ett land som återfinns nära världssystemets centrum. Den övergripande, globala samtidsskildring Wiklund serverar är välbekant: Vi befinner oss i den företagsledda globaliseringens era, den ekonomiska höstfas där den globala jakten efter nya marknader och vinster blivit alltmer spekulativ och förskjutit alltmer makt till finanskapital – och där USA:s hegemoni sedan 1900-talets glansdagar nu eroderar.

Det nya är att det kapitalistiska systemet håller på att slå i taket för första gången på 500 år – både ekologiskt och vad gäller de marknader som återstår att exploatera. Själva systemets förutsättningar – scenen för stat, kapital och folkrörelser – håller med andra ord på att förändras i grunden, till vilken grad och med vilka konsekvenser låter Wiklund vara osagt.

Denna fas av marknadens utbredning har följts av svar från folkrörelser – framför allt i Syd. Dynami-

ken och motorn i de senaste decenniernas globala rättviserörelse står enligt Wiklund att finna i Syd, i landsbygdsrörelser som Via Campesina. Samtidigt som den traditionella arbetarrörelsen försvagats i Nord har den pånyttfötts i Syd, i länder som Brasilien, Sydkorea och Sydafrika. När Kinas fackföreningsrörelse till slut övervinner diktaturens hinder, spekulerar Wiklund, kanske den globala maktbalansen på nytt börjar förskjutas från kapital till arbete.

I systemets centrum domineras bilden istället av en förstelnad, traditionell arbetarrörelse – professionella massorganisationer som förlorat sin folkrörelsebas och inte förmått svara på de senaste decenniernas allt tuffare utveckling. Samtidigt har olika folkrörelser sprungna ur 1960- och 70-talen vuxit fram, som exempelvis miljörörelsen. På senare år alltmer i form av professionaliserade kampanjorganisationer och NGO:s – i allmänhet organisationer med svag bas och klassidentitet, ”tunna” folkrörelser. Det man lyckats åstadkomma är ofta tillfälliga och begränsade massmobiliseringar, som demonstrationerna mot Irakkriget.

Ljuset i tunneln är enligt Wiklund den växande folkrörelseaktivitet som den globala rättviserörelsen trots allt stått för också i Nord, främst genom solidaritetsrörelser, radikalare delar av miljörörelsen och det han karaktäriserar som rörelser för att försvara ”allmänningar” – eller med ett kanske mer välbekant ord: gemensam välfärd.

STRATEGIDISKUSSIONER

Någonstans här slutar berättelsen. Med en slags förhoppning till Syds mer dynamiska folkrörelser och en uppmaning till de nya folkrörelseembryon som finns på hemmaplan att fokusera, att tydligare artikulera sina intressen, att samarbeta bättre utifrån medlemmarnas intressen – och grovt sett fortsätta gnet. Ta tillvara på det lilla. Också små rörelsesegrar kan bli början till något stort, manar Wiklund.

Så är det säkert – och här är det meningen att strategidiskussionerna skall ta sin början i folkrörelse-Sverige – i en gräsrotternas motsvarighet till socialdemokratis kriskommission. Låt oss som avslutning därför inleda det arbetet: Vilka samarbeten, mellan vilka rörelser, utifrån vilka fokus och med vilka tydligare artikulerade intressen? Och för att agera djävulens advokat: Hur väl fungerar Wiklunds beskrivning när den skall appliceras på eftervalsfiaskots Sverige? Vilka lärdomar kan dras från historiens folkrörelser, eller för den delen

bild: Jörgen Hassler

bild: Jörgen Hassler

nutida folkrörelser i Syd, för att beskriva utmaningar och möjligheter i Sverige 2010?

Låt oss utgå från de tre rörelser Wiklund tar upp, där samarbeten redan delvis finns, som skulle kunna utvecklas: arbetarrörelse, miljörorelse och rörelser till försvar för gemensam välfärd. När det gäller arbetarrörelsen är Wiklunds tes att dess tidigare framgångsrika, professionaliserade massorganisation, genom sin symbios med socialdemokratins partiapparat och fokus på regeringsmakt, också varit fröet till dess förfall. Välfärdsstatens uppbyggnad och guldålder var vad som kunde åstadkommas – sen dess har det gått utför.

En folkrörelse som förlorat kraftigt i styrka och medlemsantal har uppenbarligen också förlorat sin förmåga att tillvarata medlemmarnas intressen. Frågan är vad det beror på: att rörelsen förstelnat i en organisation som inte längre representerar medlemmarnas intressen; att organisationen gjort strategiska missbedömningar och därför förlorat mark; att en förändrad verklighet hur som helst lett till att rörelsen pressats tillbaka, eller om det helt enkelt är så att medlemmarnas intressen mer och mer avviker från rörelsens ursprungliga?

Den sistnämnda förklaringen är som bekant högers favoritförklaring till arbetarrörelsens kräftgång; det finns inte längre någon arbetarklass. Den är också basen för New Labour-analysen; dagens arbetarklass är mindre och otydligare. Fokus på arbetarklass måste därför överges till förmån för en slags värdemässig

grund, inriktad på en bredare, mer individualistisk medelklass – vilket i praktiken inneburit en förskjutning högerut mot en tänkt politisk mitt, med mer av marknadsfilosofi och privatiseringar.

De förstnämnda förklaringarna, å sin sida – rörelsernas förstelning – lyfts ofta upp i radikala analyser som Wiklunds bok. Men frågan är om inte samtliga mekanismer är delaktiga, vilket *inte* innebär att högers eller New Labours tolkningar stämmer. Arbetarklassen finns naturligtvis kvar. Klassklyftorna har vuxit i accelererande takt sen 1980-talet. Men arbetarklassen ser annorlunda ut, med andra förutsättningar för facklig organisering och har precis som många andra färgats av vår tids samhällsklimat. Slutsatsen bör därmed bli att klassanalysen alltså är avgörande – men att back-to-basic (i bemärkelsen skruva klockan tillbaka) knappast heller fungerar.

RÖRELSENA OCH KLASSERNA

Den rika världens miljörorelser och rörelser för gemensam välfärd har aldrig haft arbetarklassen som egentlig bas, dess aktivister har ofta hämtats ur medelklassen. Inom vänstern har rörelsernas medelklassdominans och diffusa klassidentitet ofta mötts med misstänksamhet. Vilkas intressen är det egentligen man tillvaratar? Och visst kan det innebära problem – om medelklassens intresse per automatik verkligen är liktydigt med kapitalets och maktelitens. Just detta är också Reinfeldts och den valvinnande alliansens huvudsakliga projekt;

att skapa en beständig gemenskap mellan medelklass och överklass, och samtidigt vidga gapet mellan mer välbemedlad arbetarklass och en underklass av arbetslösa, sjuka och marginaliserade. Det är också det sammanlagda resultatet av decennier av nyliberal tankedominans och eroderad gemensam välfärd; en förskjutning av den politiska mitten – medelklassens egentliga preferens – åt höger.

Att bryta den förskjutningen och det Reinfeldtska projektet tycks mig helt avgörande. Men svaret är – som socialdemokratien bittert fått erfara – inte anpassning eller att jaga en borgerligt definierad mitt allt längre högerut. Svaret borde tvärtom bli dess motsats; att systematiskt lyfta de konflikter och samhällsproblem som medelklass, arbetarklass och vår tids växande underklass har gemensamt, som förskjuter politikens mittpunkt vänsterut.

Därför borde radikala rörelser som delvis utgår från – och därmed också påverkar – medelklassen kunna spela en nyckelroll. Två huvudkandidater är miljörorelsen och rörelser för gemensam välfärd. Här finns potential att lyfta de problem som den företagsledda globaliseringen för med sig och som hotar både medelklass, arbetarklass och marginaliserade skikt. Urholkad gemensam välfärd och växande klyftor ökar pressen på både medelklass, arbetarklass och marginaliserade – spekulationsekonomin driver på utvecklingen, marknadsfundamentalism och tillväxthysteri låser både medelklass och arbetarklass i ekorrhjulets allt omöjligare livspussel med arbetslöshet och minskat välbefinnande. Klimathotet har, korrekt formulerat, bara gemensamma lösningar och peak oil samt jordens övriga sinande naturresurser kommer slutligen, om man ska tro forskarna, obönhörligen att skaka hela tillväxtparadigmet inom fem till tio år.

Någonstans här tror jag möjligheterna finns: en arbetarrörelse som överger 90-talets irrfärder a lá New Labour, som erkänner både misstag och de knepiga scenförändringar som skett sen 70-talet och i stället försöker utgå från vår tids förändrade arbetarklass. Därtill en miljörorelse och rörelse för gemensam välfärd som snarast utgår från ett slags medborgarintresse och som försöker radikalisera en bredare medelklass och tar strid mot förskjutningen av den politiska mitten högerut. Här kan både rollfördelning och intresse-gemenskap skapas för ett gemensamt projekt – med potential att vinna både arbetarklass, medelklass och en alltmer utsatt underklass. Det lär kräva ömsesidig respekt och slaktande av flera heliga kor. Men en sak är förhoppningsvis klar vid det här laget – marginalerna för att förlora krymper för varje dag. ■

Stöd Röda rummet

Pg 13 04 07-0

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen). Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 45 sedan starten 1997 (nummer 156 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Daniel Brandell, Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström

Omslagsbild: Nanny Ålander

Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad

Teckning: Ee Ping Yeoh

Grafisk form: Joakim Svensson

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Plusgiro: röda rummet 13 04 07-0

Hemsida: <http://www.rodarummet.org>

Tryck: V-Tab, 2010

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.

ISSN: 1403–3844

PANELSAMTAL:

Och på andra sidan tillväxten..?

– om tillväxtkritiken och jordens framtid

Göran Greider

chefredaktör och författare, senast till boken *Det måste finnas en väg ut ur det här samhället*

Rikard Warlenius

före detta chefredaktör på tidningen Arbetaren och styrelseledamot i den gröna tankesmedjan Cogito

Lars Henriksson

fackligt aktiv Volvoarbetare och författare till en bok om klimatanpassad omställning av produktionen i bilindustrin

KL 14.45

Arr: tidskriften Röda rummet

Seminariet är en del av

Socialistiskt forum

**Lördag 27 november i Stockholm
ABF-huset, Sveavägen 41**

För nionde året äger Socialistiskt forum rum i Stockholm.
Under en heldag har du möjlighet att följa ett sextiototal seminarier, debatter, föreläsningar, workshops och kulturarrangemang som alla berör vänstern och arbetarrörelsens framtid och samtid.

**Arrangeras av ABF Stockholm och LO-distriktet i Stockholms län.
Program finns på www.abfstockholm.se/socialistisktforum**